

631.

10

Недавня Гетьманщина

15-ТИ РОКОВИНИ ГЕТЬМАНЩИНИ

з 1918-го року.

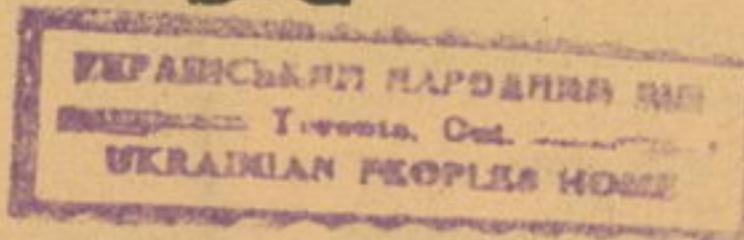

Канадське Товариство Приятелів України
(Осередок Торонто)

ПРОЕКТ «ВІДРОДЖЕННЯ»

Написав САМОВИДЕЦЬ

С 156 Н
4314

Фар
Ки.
Бад
(зак. 180)

ПЕРЕДРУК з „СІЧІ”

ШИКАГО. 1933.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Оця брошура є передруком низки статтей, що були міщені у філаделфійській „Америці”, а опісля у „Січи”, що виходить у Шикагу. Статті ці не були задумані як систематична історія останньої Гетьманщини. Тому у викладі є деякі повторювання та деякі пропуски, як се звичайно буває зі статтями, що без наміру автора розростаються у довшу працю. Писані у поспіху, вони не мають претенсії на літературну огляду. Задача їх наскрізь інформаційна.

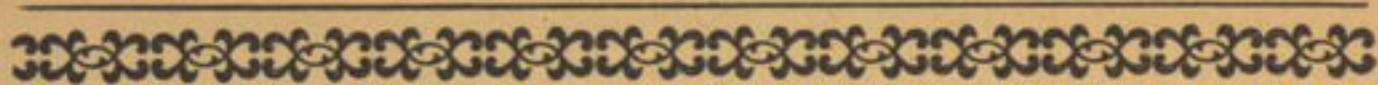
Праця ся оперта лише на фактах і документах, не на поголосках, сплетнях чи здогадах. Довкола останньої Гетьманщини накопичено гору політичних видумок та клевет, що затемнюють погляд нашого загалу на недавню спробу віднови Гетьманщини. Публіцист, що перекручує правду, є злочинцем супроти свого народу, бо збиває його на бездорожжа. Автор сеї праці, що був очевидцем і учасником нашого останнього державно-творчого зrivу, хоче дати читачам лише правду — без огляду, чи се міле кому чи ні. Як се писав Драгоманів: „хто хоче бути в праві, мусить бути готовим на непопулярність” . . . Се більший патріотизм, чим кидання гучними фразами для вподоби юрbi.

Вірючи, що робимо чесну службу українським читачам, віддаємо сю брошурку в їх руки. Нехай вона будить критичне а творче думання, з якого — дай Біг — здвигнеться могутня Українська Держава.

Автор.

Надею
Мироновъ

Минає 15 літ, як у Києві, у величезній салі при Миколаївській улиці, 6.432 уповажнених представників, від „хліборобів”, — це бото від українських козаків та заможніших селян з Полтавщини, Чернігівщини, Київщини, Волині, Поділля, Катеринославщини, Харківщини — проголосили конець української соціалістичної республики та завели натомісъ Гетьманщину як традиційну, історичну форму української держави.

ХТО БУЛИ ТВОРЦІ ГЕТЬМАНСЬКОГО ПЕРЕВОРОТУ?

Творцями того перевороту були три партії: „Українська Народня Громада”, „Союз Земельних Власників” і партія хліборобів-демократів. До першої групи належали провідники Українського Вільного Козацтва та чимало лівобережних Українців із старих козацьких родів (Кочубей, Устимович, Воронович, Гижицький й інші). Був у ній і генерал Павло Скоропадський, почесний отаман Українського Вільного Козацтва. Другу, найчисленішу партію організували два Коваленки: інтелігентний селянин з Кременчуцького повіту Микола Коваленко та нащадок старого козацько-дворянського роду з Полтавщини, Михайло Коваленко. Твердження українських соціалістів, що „Союз земельних власників” (або „Союз хліборобів”) то була партія неукраїнських панів-дворян — чиста брехня. Щоправда, в тім „Союзі Хліборобів” були також і українські дворяни, але вони творили зникаючий процент у порівненні до селян і козаків.

Третю групу, українських „хліборобів-демократів”, зорганізували були звісні українські діячі: два браття Шемети (Володимир і Сергій), Микола Міхновський, Вячеслав Липинський. Прилучився до них і професор Дмитро Дорошенко. Ще довго перед війною і революцією звісні вони були як горячі українські патріоти-націоналісти. Ще в 1900 році бл. п. Міхновський написав працю під заголовком „Самостійна Україна” і був основником Української Революційної Партиї, а потім — як соціалісти-ін-

тернаціоналісти (Винниченко, Мартос, Петлюра, Меленевський та інші) розбили її — Міхновський був основником партії українських націоналістів. Володимир Шемет був українським депутатом у двох перших Думах в Петербурзі, основником „Української Громади” з українських депутатів Думи і видавцем першої української національної газети в Росії. В тій газеті він сміливо домагався автономії для України. За належення до тайного товариства, якого метою була самостійна Україна, В. Шемет був засуджений царським урядом на смерть, але та кара була замінена на довічну тюрму. Однодумцями його були два брати, з яких один згинув за Україну в часі революції, а другий, Сергій, живе на вигнані. Липинський і Дорошенко були таксамо звісні як українські націонали і письменники довго перед революцією.

Все те згадане на те, щоби читачі в Америці бачили, що це брехня, буцімто Гетьманщину проголосили Москали-дідичі чи помосковщені пани. Ту брехню пустили у світ українські соціялісти, щоби закрити свою руйницьку політику та щоби відмститись за те, що їх скинуто з влади.

НІМЦІ НЕ ПРОГОЛОШУВАЛИ ГЕТЬМАНЩИНИ!

Також неправда, що то Німці проголосили Гетьманщину. Якраз навпаки. Коли помірковані Українці представляли німецькій команді, що українські соціялісти своїми соціалізаціями ведуть Україну в обійми анархії і большевиків, то Німці довго не хотіли згодитись на переворот, кажучи, що вони мають договір із соціалістичним урядом Української Центральної Ради і з її головою, проф. Грушевським. Але вкінці, коли анархія росла і У. Ц. Рада вічно лише радила над „соціалізацією”, а не заводила ані ладу ані адміністрації—тоді Німці побачили, що нема іншого виходу, і згодились на переворот. Зібралось тоді, як сказано, 6.432 самих визначних делегатів — свідомих Українців козаків і селян — та проголосили Гетьманщину.

Невірне, буцімто Німці оружною силою розігнали У. Ц. Раду. Люди, що так думають, помішали арешт кількох українських соціалістичних міністрів військовими Німцями на повному зібрannі У. Ц. Ради за те, що ті мініstri брали участь у тайнім викраденні банкира Доброго, ко-

трий був торговим агентом німецької армії на Україні. Щоправда, під час того арешту поведення Німців було брутальне і насильне. Вони увійшли на повне зібрання Української Центральної Ради і примусили зібраних підняти руки вгору. Це була пімста Німців за викрадення їх агента і заразом заява їх погорди до уряду, що не мав відваги явно арештувати Доброго, але поночі „вкрав” його на розбишацький спосіб. Після тієї зневаги У. Ц. Рада зібралась знову, ухвалила ще проект конституції соціялістичної республіки, ухвалила деяку зміну „соціалізації” землі та вибрала професора Грушевського формально президентом української республіки.

У. Ц. Рада розбіглась сама, коли почула, що проголошено Гетьманщину, що її кінна гвардія під командою полковника Аркаса (сина звісного автора „Історії України” й опери „Катерина”) перейшла до Гетьманців та що Січові Стрільці переговорюють з Гетьманом. Соціялісти з У. Ц. Ради помітили, що вони безсильні та розбіглись самі. Ніхто їх не розганяв, ані Німці, ані Гетьманці. Це найліпше показує, як безрадні і нездарні були ті балакуни-соціалізатори.

У. Ц. РАДА НЕ БУЛА УКРАЇНСЬКИМ ПАРЛАМЕНТОМ!

Закидують хліборобам, що вони скинули У. Ц. Раду, котра була „українським парламентом”. Щодо того, то У. Ц. Рада парламентом України не була, а була тільки зібранням самих соціалістів з України — і то не лише українських соціалістів, але й жидівських, російських та польських. Жиди соціялісти з так званого „Бунда” і „Поле-Сіону”, російські комуністи — запеклі вороги самостійної України — навіть жмінка польських соціалістів мали по 20 до 40 заступників в У. Ц. Раді, але для українських націоналістів та для українських хліборобів, щиріх Українців, місця не дали, бо то за соціалістичним означенням були „буржуї” та „куркулі”.

Значить: 90% українського народу — а саме селянська верства — в У. Ц. Раді заступства не мали. Як вони зголосувалися, їх не приняли. Отже У. Ц. Рада була чисто соціалістичною партійною Радою, а не національною, не всенароднім парламентом. Зібрання 6.432 делегатів від земельних господарів — козаків і селян — котре про-

голосило Гетьманщину, було вірнішим заступством українського народу як міжнародні соціялісти в У. Ц. Раді. Гетьманщина була рідніца нам аніж У. Ц. Рада з її міжнародним складом.

Закидають тим, що повалили У. Ц. Раду а проголосили Гетьманщину, що вони захопили владу „силою”, ще й „при помочі німецьких багнетів”. Смішний закид в устах революціонерів! Як революція то революція! Хто захопить владу, той її має, поки його не звалить хто інший. А хто-ж то наставив У. Ц. Раду, професора Грушевського, Винниченка, Мартоса, Петлюру, Всеволода Голубовича, Ткаченка, Микиту Шаповалу, Жуковського, Кедровського та іх жидівсько-російсько-польських „товаришів”, як не вони самі себе наставили?! Зійшлися, зібрались та проголосили себе — ось і все! Соціялісти жили по більших містах і їм було легко порозумітися. А українські хлібороби — селяни, козаки, жили розсіяні по селах і їм важко було зорганізуватися. Але як вони добрачили, куди соціялісти-інтернаціоналісти тягнути Україну, так таки зібрались і зробили соціялістичній суматоці конець.

Що українські націоналісти і хлібороби оглядалися на Німців, це зрозуміле. Лише Німці мали тоді воєнну силу на Україні, бо У. Ц. Рада, що вірила в „брательство товаришів”, не думала організувати армії. У. Ц. Рада трималась лише на німецьких багнетах. Як 3.000 — словами, три тисячі! — російсько-латишських комуністів під проводом бувшого царського посіпаки Муравьова викинули були У. Ц. Раду з Києва, то хто-ж то був її спровадив назад до Києва, як не Німці? Хто викинув большевиків з Києва, а знов настановив Укр. Цент. Раду, як не німецькі багнети?

Отже не мають що українські соціялісти нарікати, що ті самі Німці не перешкодили українським хліборобам викинути соціялістів за двері. Німці — не в тім я биті! — зорієнтувалися, „хто, що й куди” та зрозуміли, що із соціялізаторами ладу не заведуть і України на ноги не поставлять. Тому Німці спокійно гляділи, як Гетьманці викидали соціялістів з влади, та признали зараз Гетьманщину. А всяка інша балаканина — пусте дурення людей. То

злобні видумки соціялістів.

ЧОМУ САМЕ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ПРОГОЛОШЕНО ГЕТЬМАНОМ?

Ще один „гріх” закидують наші соціялісти хліборобському переворотові з квітня, 1918 року, а саме, що „Гетьманом усієї України” проголошено генерала та великого земельного власника, Павла Скоропадського. Також смішний закид. А кого-ж мали проголосити гетьманом, цебто володарем України? Може якого соціяліста чи студента, що прославився на вічах?! Проголосили вони того, хто мав за собою історичне ім'я, хто мав воєнний, організаційний досвід як генерал, хто був маєтково незалежний і не оглядався на зиски чи урядову плату, хто мав впливи і знакомства у чужих та хто вже дав докази, що вміє і хоче щиро і творчо служити Україні. Таким музком був саме Павло Скоропадський і тому вибір впав на нього. Інші кандидатури були професора Дмитра Дороженка і Володимира Шемета. Але що вони не знали воєнного діла, не мали чужих знакомств, ані майна, яке давало би їм повну волю рухів, так гетьманом проголошено Павла Скоропадського.

Тим більше впав вибір на нього, що його дід був приятелем Шевченка. Шевченко часто пробував у Скоропадських, студіюючи в них старі українські літописи, документи тощо, які натхнули його любовю до Гетьманщини. Дядина (тітка) П. Скоропадського, Елісавета Скоропадська замужна Милорадовичка, записала була своє майно на Товариство імені Шевченка у Львові, значить була фундаторкою першої української наукової установи в Галичині. А дядько (стрий) його, що був членом Державного Совіта (наче сенату), на кілька місяців перед війною (1914) виголосив промову в обороні української мови, за введенням української школи і за дозволом святкувати Шевченкові роковини. Українські традиції в родині Скоропадських були сильні і живі.

Зрештою, самий Павло Скоропадський, як вибухла революція і як армія стала розвязуватись, не розпустив свого корпуса, але запросив корпус на український прапор і зголосився до У. Ц. Ради з тим, що віддає себе і свій корпус приказам У. Ц. Ради. Та соціялісти відкину-

ли його оферту і наказали йому готовий корпус розпустити. Генерал Скоропадський найкраще бувби тоді зробив, якби був рушив на Київ, розігнав нездарів-соціялістів та проголосив себе диктатором-гетьманом. Але він думав, що не треба робити хаосу а слід дати всім людям добрий приклад національної карності. Він розпустив корпус, 40,000 мужа! Не треба було довго чекати, а 3,000 большевиків заняли Київ та вигнали з нього У. Ц. Раду! Аж Німці виратували її.

Тимчасом свідомі селяни з Київщини та Чернігівщини, бачучи кругом анархію, большевицьку небезпеку та нерозум „товаришів” з У. Ц. Ради, стали добровільно організуватись у Вільне Козацтво (рід міліції чи гвардії). Вони покликали генерала Скоропадського як досвідного вояка на свого організатора й отамана. Швидко зорганізувалось 40.000 „вільних козаків”. Але соціялістична У. Ц. Рада наказала „Вільне Козацтво” розвязати, бо нібіто „український пролетаріят хоче жити в priязні і дружбі з братнім пролетаріјтом Росії та всього світу”!!! Скоропадський з важким серцем мусів знову покинути цінну організацію. Ось яких розумних владарів мали ми в У. Ц. Раді!

Ті досвіди переконали Павла Скоропадського, що соціялісти України не збудують. Тому, коли йому запропоновано булаву, він приняв. І мав повну рацію, бо **щойно за гетьмана зорганізувалася справді українська держава**. За У. Ц. Ради держави не було. Була тільки У. Ц. Рада, а в ній вічна балаканина про „соціалізацію” та „приязнь пролетаріату” України і Росії. Не було натомісъ ані адміністрації, ані ладу, ні армії. Влада У. Ц. Ради не сягала поза рогачки Києва. Німці й Австрійці, а не безсильна У. Ц. Рада, тримали сякий-такий порядок. Українська держава була зорганізована аж за Гетьманщини.

ЯКІ ЗАКИДИ РОБЛЯТЬ ГЕТЬМАНУ УКР. СОЦІЯЛІСТИ?

Владі Гетьмана Павла Скоропадського закидають наші соціялісти (а за ними всяка отаманія та всякі баламутні голови):

1.—Що Гетьман Скоропадський був замаскованим російським царистом та що на те лише став гетьманом, що-

би наново злучити Україну з Москвою.

2.—Що гетьманський уряд складався з не-Українців та мав русофілські ціли.

3.—Що гетьман відкрив своє правдиве русофільське обличе, проголошуючи (в листопаді, 1918) федерацію України з Москвою.

4.—Що влада гетьмана була недемократична та реакційна (назадницька).

5.—Що та влада була ворожа земельній реформі і селянству та переводила карні експедиції проти селян.

Розгляньмо ті закиди по черзі — на основі фактів.

ЧИ БУВ ГЕТЬМАН ЗАМАСКОВАНИМ ОБЩЕРОССОМ?

Перший закид, що гетьман був лише російським монархістом, є іншими словами твердженням, що гетьман не був Українцем; не був українським державником, але общероссом-об'єдинителем. Притім міститься у тім і твердження, що гетьман був зрадливим Валенродом.

Закиди це дуже важкі, преважкі, а хто їх кидає, обов'язаний доказати їх понад усіякий сумнів. Хто-ж ними кидає без серіозної думки доказати їх, той поступає нечесно, бо клевече важко визначного Українця, закидуючи йому зраду.

В іншого народу таке клеветання булоби неможливе, бо інший нарід соромивбися, щоби оплюгавлювати того, хто був його державним головою і будівничим обновленої великої української держави. Таке оплюгавлення понижує нас усіх та вчить наш загал мішати з болотом кождий авторитет. Таке опльовування державного голови України це оплюгавлювання самої історії України. Коли справді замаскований Валенрод, общеросс-царист, був Гетьманом України, так що тоді варта така нація, котра до такого допустила? Що варті ті українські соціялісти, котрі з тимже гетьманом нераз переговорювали? Із зрадниками і Валенродами нема переговорів! А прецінь Винниченко та інші українські соціялісти (не згадуючи українських несоціялістів, як Леонтович, Стебницький, Прокопович, Чикаленко, Лотоцький, Єфремів, Шелухин, Коновалець і т. д.) не раз і не два переговорювали з гетьманом, а деякі з них були навіть міністрами, сенаторами тощо в

його уряді. Винниченко, тодішній провідник українських соціалістів, заявляв тоді виразно, що соціалісти не можуть кооперувати з буржуазним гетьманом, але що українські патріоти, не-соціалісти, повинні вступити в кабінет та в адміністрацію гетьмана і помагати йому будувати українську державу. Якже можна казати потім, що гетьман Москаль? Де є такий Москаль, що будувавби українську державу?

Дивно просто, що цого не розуміють усякі, духом руїни й анархії насяклі редактори та з упором повторюють свої клевети.

Збивати такий закид непотрібно; він так безмежно глупий. **Хто-ж із здоровим розумом у голові повірить, щоби потомок гетьманів України волів бути підручним царя аніж самостійним володаром власної 50-міліонової держави?** Гетьман Скоропадський був (і є) монархістом, але монархістом **українським**. Він хотів створити монархію, але **українську** (бо гетьманство це українська форма монархії). А українська монархія можлива лише як **самостійна держава**, окрема від Росії. Це-ж ясне.

Супроти цого всі ті низкі закиди нещирості та зрадливості гетьмана упадають в цілості і з соромом для авторів, що ширять такі клевети.

Вся родинна й особиста минувшина гетьмана завдає брехню такій клеветі. Він же працював для України навіть під соціалістичною УЦ. Радою і дав тоді докази свого патріотизму не словами, а ділами. Що-ж він зробив для державності України як гетьман, про це роскажемо. Факти нехай говорять.

СКЛАД ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ!

Тимчасом перейдемо ще інші закиди проти гетьмана, щоби до них уже не вертатись. Осьтак щодо його урядів, то їх було чотири; перший хвилевий Устимовича, другий, що найдовше тривав, Лизогуба, і два останні коротко-тривалі — а саме другий кабінет Лизогуба, та останній кабінет, Гербеля, з федерацівною програмою. Три перші

уряди стояли на принципі **самостійної України**. В тім напрямі видали вони неодну урядову заяву та в напрямі самостійності доконали ряд важких державних актів. Устимович і Лизогуб були Українці з лівобережних дворян. Устимович був українським народником козако-філського типу, захоплений українською історією, фолклором та мовою. Він не був політик. Він був прем'єром лише кілька днів, поки не сформувався кабінет Лизогуба.

Знову Федір Лизогуб був цілком іншим — реальним, творчим — типом. Походив із старого та дуже визначеного козацького роду. Його батько був щирим другом Шевченка, котрий часто гостював у Лизогубів. Старший брат Федора Лизогуба, Дмитро, був одним з головних провідників революційної партії „Народної Волі” та згинув за те на царській шибениці. Федір Лизогуб був довгі роки головою полтавського Земства (начеб губерніального сойму), що було звісне із свого українського духа. Під його головуванням полтавське земство завело школи українського народного мистецтва; збудувало земську палату в українському стилі і з українськими написами; видало збірник українського орнаменту; зорганізувало в Полтаві український музей; уладило ювілей Котляревського і поставило памятник Котляревському (1902) та дало почин до здигнення памятника Шевченкови у Києві. За Лизогубового головування земство кілька разів ухвалювало домагання української мови у школах на Україні.

Характеристичною для українського духа та горожанської відваги Федора Лизогуба була слідуюча подія: На кілька літ до війни цар Микола II. загостив до Полтави. Лизогуб, витаючи царя як голова земства, зазначив у довшій промові, що це витаютъ царя в українськім національнім будинку; що Полтава лежить в серці України; що український народ має свою власну мову і культуру, які цінити і любити; та що на знак цого той будинок здигнутий в українському стилі та має українські написи. На ті часи це була відвага. Цар вислухав мовчки тієї заяви (бо не мав що відповісти!), а міністри, що окружали царя, душили злобу в собі. Осьтакий муж був прем'єром двох урядів гетьмана Скоропадського. А тепер всяка мізерія вмовлює в несвідому українську публіку, що Лизогуб

був „малорос” та що його кабінет був „російського” духа!

ПЕРШИЙ КАБІНЕТ ЛИЗОГУБА.

Приглянемось блиże обом кабінетам Лизогуба. У першім¹ з них, що обняв керму 3-ого травня, 1918, було 13 міністрів, з чого рішучими заступниками української державної думки було вісъмох: Лизогуб, Дорошенко, Василенко, Бутенко, генерал Рогоза, Любинський, Зіньківський та Ржепецький. З них три перші були звісними українськими діячами ще довго перед війною, чотири дальші були також щирими Українцями, а лише один Ржепецький (славний банкір, міністр фінансів) був по батькови Поляк, а Українцем по матері — але всетаки рішучим українським державником. З пятьох оставших міністрів один був Жид (Гутник, міністр торговлі), один Москаль (Колокольцев), один з роду Німець (Вагнер), а два Українці „малороси” (Соколовський та Чубинський, син славного українського діяча й етнографа Павла Чубинського). Головні місця в кабінеті (премієрство, внутрішні справи, закордонна політика, армія, просвіта, церква, комунікація та фінанси) були в руках заступників українського курсу. Що деякі становища одержали неукраїнці, це природно. Те зроблено ради позискання національних „меншин” (Жидів, Москалів, Німців, Поляків) для ідеї української держави. Подібно тепер у чесько-словацькій державі є міністри Німці (побіч Чехів і Словаків). Це розумна політика. У. Ц. Рада держалась також того принципу та тільки (своїм звичаєм) переборщила, бо створила окремі „національні” міністерства. Гетьманщина так далеко не ішла і не творила окремих міністерств для „меншин”, а тільки покликала визначні одиниці з „меншин” на фахових міністрів. Цим робом була збережена єдність української влади, а „меншини” почувалися вдоволені.

Додатиби ще, що споміж „товаришів міністрів” (віцепреміністрів або асистентів-секретарів) майже всі були з роду Українці, а чимало з них були тісамі, що були за У. Ц. Ради, а потім і за Директорії. (Мазуренко, Буковинець Галіп, Галичанин Лукашевич, Бородаєвський, Мирович, Яковенко, Холодний і т. д. — як бачимо — навіть

соціялісти). Отже де тут „російський” характер Лизогубового уряду?

Хто в ті часи жив у Києві, дуже добре знає, що така балачка про „російськість” уряду Лизогуба то пуста, безосновна видумка, пущена у світ нароком українськими соціялістами та іншими руїнниками. Хто тоді бував у Києві по українських міністерствах, може посвідчити, що в міністерствах, закордоннім, воєннім, шляховім, освітнім, здоровля і т. д., увесь дух був український та урядували там по українськи (хоч із труднощами, бож урядовці — виховані в російських школах — не знали української правничої чи фахової термінології).

КАБІНЕТ ЛИЗОГУБА І УКР. НАЦІОНАЛЬНОГО СОЮЗА.

Другий кабінет Лизогуба, що увійшов в урядування 24 жовтня, 1918, був складений в порозумінні з „Українським Національним Союзом”, організацією українських партій під проводом Винниченка. Той кабінет складався з 14 міністрів, з яких 10 були здецидовані Українці, а 11 були українські державники. З них 5 (Лотоцький, Стебницький, Вязлів, Леонтович та Славинський) увійшли з рамени і на жадання У. Н. Союзу, а 6 інших перейшли з попереднього кабінету (Лизогуб, Дорошенко, Рогоза, Бутенко, Любинський, Ржепецький). Позатим був один Москаль (Гербель) і два Німці (Райнбот і Мерінг). На жаль той кабінет не простояв довго, а це з двох причин: раз тому, що вибухла в Німеччині революція й аліянти готовились заняти Одесу, а друге тому, що Винниченко і Микита Шаповал, провідники У. Н. Союзу, ще місяць перед упадком Німеччини вирішили бути вчинити повстання проти гетьмана.

Це вони й зробили в порозумінні з російськими большевиками, а саме з Раковським та з Леніном. Отся їх змова з Москялями (з вересня, 1918) носила всі прикмети державної зради, бо вони змовлялися з ворогами України проти уряду України. Винниченко і М. Шаповал, як провідні члени У. Н. Союзу, з одного боку посилали членів того „Союзу” до гетьманського кабінету, а з другого боку — поза плечима цих членів — змовлялися про-

ти тогосамого кабінету з московськими большевиками! Чи можна собі уявити більшу нелояльність, лукавство та дволичність?... Значить, та змова і повстання готовились заздалегідь до упадку Центральних Держав, коли ще гетьман ані не думав про „федерацію”, але навпаки обсадив кабінет визначними Українцями, представниками У.Н. Союзу...

ПРАВДА ПРО ФЕДЕРАЦІЮ.

Заскочений такими двома несподіванками, гетьман побачився у скрутнім становищі. Він мусів тоді шукати порозуміння з аліянтами. Представники аліантів просто відповіли йому 7 листопада, 1918, що аліантські держави (бувши союзниками Росії) самостійної України не признають, а хиба лише автономне українське гетьманство у федерації з Росією. Всемогучі тоді аліянти зажадали від гетьмана, щоби усунув „германо-філський” кабінет, а покликав новий, проти-німецький. Зокрема аліянти звертались ворожо проти Лизогуба і Дорошенка. Рівночасто, в тих же днях, з початком листопада 1918, гетьманови сповістили, що Винниченко як провідник У. Н. Союзу перемовляє Січових Стрільців під командою полковника Коновалця зачати повстання. Гетьман побачив себе окруженим небезпеками, ворогами та змовою своїх. Німці покинули Україну, на У. Н. Союз і на Січових Стрільців — як показувалось — не можна було числiti, большевики насувалися з півночі. Поляки стали наступати на Галичину і Галичани просили в гетьмана помочі. Аліянти забрали українську флоту і готовились заняти Одесу.

Гетьман мусів рішатися швидко. Щоби ратувати те, що можна, а саме щоби позискати собі аліантів, він рішився стати на принципі федерації українського гетьманства з Росією (цебто відновити Переяславську умову з 1654 року) — як того жадали аліянти. Тому саме відпустив він кабінет Лизогуба, а покликав новий кабінет, мілій аліантам, під проводом С. Гербеля (14 листопада, 1918 р.). На 15 членів того кабінету 9 були родом Українці, з чого кількох були звісні як свідомі Українці (Кистяківський, славний український вчений Науменко, Любинський, Афанасій); три були Німці; кількох неясних „мало-

росів", а самий Гербель був Москаль, німецького роду, рожений на Україні.

Кабінет оголосив заяву, де зясував таку програму:

- 1) Збереження української державності;
- 2) Федерація з Росією;
- 3) Скоре скликання українського парламенту;
- 4) Скоре переведення земельної реформи.

Але з того всього нічого не вийшло, бо ще день передтим вибухло повстання у Білій Церкві під проводом соціалістичної Директорії (Винниченко, Петлюра і т. і.).

Покликання Гербеля та декларація федерації з Росією були помилками, бо аліянти гетьманови помочі дати не вспіли. А ті два акти дали лише соціалістичним противникам гетьмана матеріал в руки для агітації проти нього. Це неправда, що Директорія зачала повстання тому, що гетьман покинув принцип самостійної України, як то опісля писали. По правді Директорія зачала була повстання в порозумінні з Москвою, ще передтим з мотивів соціальних. Але коли з'явилася федераційна заява гетьмана, Директорія—цебто соціалісти—скористали з того і заявили буцімто вони тому зачали повстання, бо гетьман „зрадив". Се було лукавство. Через те націоналісти та навіть гетьманці по провінції подальше від Києва, що не знали правдивих фактів та правдивого розвитку подій, залишили гетьмана і перейшли на сторону Директорії. Разом з тим у самім Києві жидівські і російські большевики зачали виступати збройно.

Гетьман бачив, що справа пропала і 14 грудня, 1918, оголосив таку заяву:

„Я, Гетьман усієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоби вивести край з того тяжкого становища, в якім він перебуває. Бог не дав мені сил справитись із цим завданням — і нині я, з огляду на умови, які тепер склались, керуючись виключно добром України, відмовляюсь від влади.

14. грудня 1918, місто Київ.

Павло Скоропадський".

Зложивши владу, гетьман покинув опісля Київ разом з німецьким корпусом та дістався з Німцями до Берліна. З його колишніх міністрів деякі живуть нині на чужині (Дорошенко, Славинський, Лотоцький і інші), деякі померли на чужині (Бутенко, Липинський і інші), а деякі, як перший премієр Устимович, міністр мистецтва Петро Дорошенко, Воронович, Науменко і другі згинули з рук большевицьких банд. Де дівся Лизогуб, ніхто не знає. Мабуть також згинув від большевиків. Колись, як історія буде писатись безстороннimi, справедливими людьми, імя Федора Лизогуба буде записане на її сторінках як одного з найкращих синів України. А сьогодня — як співав великий приятель Лизогубового батька:

Ніхто й хреста не поставить
І не спомяне...

ВЛАСТИВЕ ЗНАЧІННЯ СЕЇ „ФЕДЕРАЦІЇ”.

Для зрозуміння федеративної заяви гетьмана з 14. листопада, 1918, треба сказати ось що:

1.—Вона була вимушена погрозами аліянтів, а не добровільна.

2.—В те примусове положення загнали гетьмана тайні інтриги українських соціалістів з большевиками і загроза їх повстання.

3.—Гетьман вважав ту „федерацію” з неістнюючою монархічною Росією за недійсну, нереальну і без будучини. Він думав добути поміч аліянтів, скріпити Україну мілітарно, відперти большевиків і своїх руїнників, а потім — маючи вже армію і добре взаємини з аліянтами — добитися призnanня самостійної України. Історичні події, що опісля наступили, показують, що якби не повстання так званої Директорії (т. е. соціалістів) і якби гетьман був вдержався, то не було (і нема!) з ким „федеруватися”, бо в Москві донині сидить большевія!

4.—Вкінці не можна забувати, що гріхом „федерації” грішили (і то нераз!) і Грушевський, і Винниченко, і Микита Шаповал, і Петлюра, і вся У. Ц. Рада. Вони всі держалися Москви, як репях кожуха, аж до так званого четвертого універсалу, коли їх большевики викинули з Києва. Аж тоді У. Ц. Рада „з жалем” (!!!) оголосила самостійність України.

Це консеквентно! Українські соціялісти, ще від Драгоманова, все заявлялись за федерацією з Росією, а домугання самостійності України — яке поставили Міхновський, Шемети, Липинський ще до всесвітної війни — звали „буржуазним шовінізмом.” Коли згадані тут націонали — державники підняли клич самостійності за Укр. Центр. Ради, отся Рада вперто держалась федерації з Москвою — поки большевики не наступили на Київ. Аж тоді укр. соціялісти „з жалем” оповістили самостійність.

Те саме повторилось по поваленню гетьмана. Грушевський та Винниченко поїхали з чолобитнею в Харків знову „федеруватися”, а небіщик Микита Шаповал ще недавно „федерувався” у Празі з російськими соціялістами-революціонерами в „Союз Сходу Європи”. Виходить — соціялістам вільно „федеруватися” і сто разів, коли захотять; це не гріх, ні! Це „братання” з „пролетаріятом”. Але як гетьман раз, із крайного мусу, „федерувався”, так він вже „зрадник”. Ось яка соціялістична правда!

Ось так і вияснений вже і третій закид, а саме справа федерації.

ЧИ ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНА БУЛО РЕАКЦІЙНЕ?

Вияснивши правдивий характер гетьманського перевороту з 29. квітня, 1918, склад гетьманських урядів та причини і властиве значіння федералістичної декларації з 14 листопада, 1918, слід з черги розібрati два останні закиди проти гетьманщини з 1918 року. А саме це закиди реакційності, недемократичності, ворожості селянству, та земельній реформі, карні експедиції на села і т. д.

Розберім ті закиди знову з фактами в руках.

Уряд гетьмана вийшов з державного перевороту в часі революції. То був рід диктатури. Але чим же був уряд У. Ц. Ради а опісля Директорії, як не диктатурою? Хто їх вибирал, як не малі гуртки людей, що називали себе „партіями”? Значить, всі українські уряди з 1917 до 1921 року були самозванчого а не виборного характеру. Тому виріжнювати лише гетьмана як самозванця-узурпатора нема підстави ані не справедливо. Навпаки! Як сказано уже, гетьман міг виказатись мандатом (повновластю) віддалеко ширшого загалу аніж українські соціялістичні уряди. Зібрання, що вибрало гетьмана, мало абсолютно

більше репрезентативного характеру, чим У. Ц. Рада або Директорія. Отсі 6.500 хліборобів це дійсно були вибрані **делегати**, що заступали міліони селян і козаків - гospодарів з тисячів сіл і хуторів у сімох губерніях України! На цілій Україні не було тоді стільки українських соціалістів, що учасників того зібрання, котре вибрало гетьмана. Натомісъ ті півсема тисячі, котрі проголосили гетьмана, заступали кождий бодай 500 до 5.000 душ на місцях — цебто разом кілька міліонів душ що свідомішого селянства і козацтва.

Та — скажуть соціалісти — характер революційного уряду оцінюється по його ділах і програмі, а ті — кажуть соціалісти — в гетьмана були недемократичні і реакційні. Чи справді реакційні? І чи шкідливі для України?

Ось візьмім справу преси. Чи за гетьмана переслідувано або обмежувано пресу? Вистане взяти до рук газети, що виходили за гетьмана, щоби переконатися, що гетьман дозволював їм писати, що лише їм в голові мотузилося. Виходили свободно всякі соціалістичні газети та лаяли гетьманську владу до схочу і підбурювали людей проти гетьмана з усієї сили. Завішувано їх або конфісковано аж тоді, коли вже просто взвивали до бунту. Навіть вчасі мира в жадній европейській державі не терпілиби того, що толерувала гетьманська влада. То була якраз помилка гетьмана, що він не заборонив тієї руйнницької, розкладової роботи соціалістичної преси, котра вкінці таки привела до його упадку, а з тим і до упадку України як держави. Так само вільно було організувати всякі революційні партії, комітети, наради, оголошувати переворотові резолюції і т. д. Одним словом, була воля слова; думки, преси й організації. В наслідках опісля показалося, що то була помилка, бо українські, жидівські і російські соціалісти та большевики визискали ту волю для поширення анархії.

Або може гетьман розстріляв бодай одного з тих руйнників та зрадників, що змовлялися проти його уряду з Раковським та Леніном у Москві? Може бодай виарештував усіх своїх противників?

Ось в чім знову була його помилка, що всі його противники швеньдялись свободно по Україні та організував-

ли повстання. Проф. Грушевського, що з націонала став лідером соціалістів-революціонерів (ес-ерів), ніхто ані чіпав. Винниченка замкнено на три доби, а потімпущенено на волю, ще й гетьман запропонував йому міністерську теку. Винниченко натомісъ став головою так званого „Українського Національного Союзу” (в якім були самі лише соціалісти!) і нуж організувати повстання! Петлюру подержано коротко і такожпущенено на волю, а він зараз почав організувати переворот — і то явно. А інших руйнників то просто й не арештовано і вони явно організувалися звалити гетьмана. Чи так ліберально поступає „тиран”, „реакціонер”, „узурпатор” чи як там ще лають його наші божевільні соціалісти?

РЕПУБЛИКА ЧИ МОНАРХІЯ?

Та знову скажуть противники гетьмана, що він був проти республіки, думав завести монархію, був проти демократичної форми правління і проти скликання українських установчих зборів. Що гетьман і гетьманці взагалі були (і є) противниками республіки на Україні, це-ж натуральне. Вже саме поняття гетьманщини противне ідеї республіки. У нас панує звичайно хибне поняття — через помішання ладу Запорожської Січі з ладом Гетьманщини — начебто наша історична гетьманщина була республікою. В дійсності так не було. Гетьман на Україні був тим, чим був король у Польщі. Як гетьман на Україні, так король у Польщі вибрані були на ціле життя і мали владу монарха. Та коли король у Польщі обмежений був сеймом і сенатом, то гетьман України так обмежений не був, бо він скликав раду козацьких старшин (так звану „Малу Раду”), коли схотів і як схотів. (Закони видавані були гетьманськими універсалами — цебто монарши-ми декретами, без ухвали козацької ради).

Говорити чи думати про республіку на Україні в 1918 році, де маси народу не мали поняття про управу державою, було чистим божевіллям. Це значило віддати державу в руки ріжноколірових агітаторів, особливо російських большевиків. Найкращим доказом політичного безлуздя є, що як настала соціалістична Директорія, маси підперли її, але пішли за большевиками. Другим та-

ким доказом є Підкарпатська Україна, де мало що не всі посли до чеського парламенту були недавно комуністи. Якби так Чехи одного гарного дня схотіли були собі поглузувати з домагання, щоби ввести автономію Підкарпаття в життя, то булиби ми свідками такої дивовижі, що консервативні та релігійні Руснаки малиби комуністичний сойм і комуністичну управу. Значить — республіка в руках неграмотних мас, це опука (мяч) в руках провокаторів та зрадників. Маси на Великій Україні треба ще довго приготовляти до самоуправи; покищо треба їм батьківської форми управи. А такою є гетьманщина.

ДЕМОКРАТІЯ ЧИ ОБМЕЖЕНА МОНАРХІЯ?

Що така (гетьмансько-монархічна) державна форма не виключає участі ширшого загалу в управі, це ясне. Гетьманська історична влада на Україні все була обмежена — перш за все істнющими законами (Литовський Статут, Магдебурське Зерцадло, Номоканон) та звичаєвим, козацьким правом, а опісля опінією козацької верстви, котра — як треба (а часто як і не треба) — хапала за шаблі. Тому гетьмани часто скликали „Малу Раду”, що складалася з усіх генеральних і полкових старшин, усіх сотників та по одному-двох делегатів від кожної сотні (разом 300 до 500 голов). То був рід репрезентації, але дуже далекий до „демократії”. „Демократії” в нашій Гетьманщині ніколи не було, бо селяни і міщани взагалі були виключені від управи державою (від вибору гетьмана чи козацьких старшин). Також козацька верства лише частинно мала вплив на гетьманську управу (через вибір гетьмана і через „Малу Раду”). Все-ж таки голос тієї козацької верстви (особливо її вищих кругів) важив у державі і сильно обмежав владу гетьмана.

Гетьман Павло Скоропадський краще видко зінав і розумів нашу історичну традицію, ніж наші інтернаціональні соціялісти, що то вивчили на память „Комуністичний Маніфест Маркса”, але ані в зуб не знали, а як і трохи знали, то ні трохи не розуміли, минувшини України. Він був противником республіки, що була рівнозначна з анархією і руїною та ні трохи не був прихильником необмеженої демократії, що — при невиробленості мас — відчинялиби ворота демагогії і суматосі.

Але гетьман був:

1.—за обмеження власти гетьмана і

2.— за участю репрезентації широких кол українського громадянства в управі державою.

Тому гетьман Скоропадський кілька разів у публичних заявах заповідав скликання „Державного Сойму”. Вже у своїй першій Грамоті з 29 квітня, 1918, він каже:

„В найближчий час буде виданий закон, установлючий порядок виборів до Українського Сойму”.

Ті заяви повторено ще кілька разів. А вкінці письмом з 15. жовтня, 1918, доручив гетьман премієрови Лизогубови випрацювати і предложить йому до затвердження й оголошення Закон про державний Сойм. Уряд Лизогуба — на жаль — не мав уже часу перевести це, бо в місяць опісля вибухло повстання Директорії, уряд Лизогуба уступив, а прийшов коротко-тривалий уряд Гербеля і упадок гетьманщини.

В тім гетьманськім письмі про скликання Сойму читаємо:

„Я думаю, що вже настав час приступити до вироблення закону, який має завершити нашу планомірну працю по будованні державності, а саме до вироблення закону про вибори до Державного Сойму. Я прохую Вас приступити до виконання цеї справи і подати мені Ваші міркування, в якому напрямку і на яких основах гадаєте Ви цей законопроект скласти і кілько часу візьмете його вироблення.—Павло Скоропадський.”

Яка то була „планомірна праця по будованні державності” та яку „державність” мав гетьман на думці, це видно з його Грамоти, яку оповіщено 22 жовтня, 1918. Вона задовга, щоби її тут усю наводити, але головні її думки такі:

Вже пів року мінає, як гетьман обняв владу. За той час зроблено богато „для закріплення Нашої Держави, як самостійної і незалежної Держави”. Здобуто визнання союзних держав. „Стоячи на ґрунті незалежності Української Держави, ми сподіваємося признання суверенітету нашого й іншими державами.” Видано ряд законів для закріплення державності України. Отже: створено Державний Сенат, засновано два українські університети, ви-

дано закони про Українську Академію Наук і Українську Академію Мистецтв; видано закони про організацію своєї армії і флоти, про вибори земські і громадські; заведено Державний Земельний Банк, — взагалі видано 400 ріжних законів.

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА

А дальше переходить гетьманська Грамота до земельної справи і каже:

„Памятаючи, що земельне питання являється найголовнішим питанням, котре прийдеться вирішити, Я, з перших хвилин обняття влади, звернув особливу увагу на те, щоби було зібрано всі дані потрібні для правильного вирішення. Тепер ці підготовні роботи наближаються до кінця і через це Ми тепер находимо можливим почати здійснення земельної реформи... Із цею метою Ми порішили скликати особливу Нараду, в котрій Ми особисто будемо головувати. Завданням цеї Наради є вироблення аграрного закону на головних основах, зазначених у Грамоті Нашій з 29. квітня ц. р.... А саме:... „повинно бути утворено Державний Земельний Фонд із земель скарбових, церковних і приватних власників. Метою реформи повинно бути постачання малоземельним селянам і козакам України землі з цего фонду і утворення дрібних але економічно здорових селянських і козацьких господарств.”

Як бачимо, в аграрній справі гетьман стояв на двох здорових принципах:

- 1.—Приватної земельної власності;
- 2.—Розбиття великих земельних комплексів на дрібні, самостійні господарства.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЧИ ДРІБНА СЕЛЯНСЬКА ВЛАСНІСТЬ?

Ось і тут — як кажуть Німці — собака закопана! Ось тут саме її є головна причина сліпої а злобної ненависті соціалістів до гетьмана. Гетьман бажав перевести земельну реформу на індивідуальних основах, скріплюючи селянську земельну власність—а соціалістам захотілося скасувати всяку приватну власність і перевести так звану „соціалізацію землі”. Так звані „соціалізаційні” закони

про землю, які видала У. Ц. Рада (а потім Директорія), були наскрізь большевицькі. Вони забирали землю не лише панам, але і селянам, та робили всю землю державною. Лише, що ані У. Ц. Рада ані Директорія не мали часу того злочинного божевілля перевести в життя. Здійснили ті божевільні помисли аж російські большевики — а яке горе вийшло з того для українського народу, це нині всі вже бачать (і колишні українські „соціалізатори“). Натомісъ Гетьман думав скріпити селянську власність коштом великої посіlosti. Ясно, що якби наші руїнники не були звали гетьмана, то він бувби перевів розумну земельну реформу, надаючи землю малоземельним селянам. Україна булаби сьогодні сильною, цвітучою державою селян хліборобів.

Що гетьман увесь час змагав до такої розумної земельної реформи, це видко ще із сліduючих актів:

1.—30 квітня, 1918, гетьман заявив делегатам зїзду українських хліборобів - демократів, що переведеться „широку земельну реформу, направлену до того, щоби великі маєтки на законній підставі були подріблені у власність між хліборобами”.

2.—Гетьманська влада заложила Державний Земельний Банк, що закуповував землі від великих власників і парцелював їх між селян. Закон з 14-ого червня, 1918, забороняв одній особі набувати більше землі, ніж стільки, щоби в руках одної особи найшлось найбільше 25 десятин землі.

3.—На основі згаданої вже Грамоти з 22 жовтня, 1918, установлено Земельну Комісію під проводом самого гетьмана для складення закону про земельну реформу.

4.—Праці тієї комісії лягли в основу Законопроекту про Земельну реформу, виготовленого міністром земельних справ, здавна звісним українським патріотом Володимиром Лесіновичом. За тим проектом вся велика земельна власність переходила примусово в руки Держави (за невисоким викупом), і мала бути розпарцельована між селян. Ніхто не мігби мати більше як 25 десятин землі. Лише для цукроварень мали остатити землю конче потрібну під засадження цукрових бураків, — але не вище 1,000 десятин на одну цукроварню. Це була така радикальна реформа, що в жаднім краю на світі не переведе-

но крайнійшої. До Комісії, що укладала її, належали звісні патріоти: Володимир Леонтович, Евген Чикаленко, професор Воблий і т. д.

ЖЕРЕЛО КЛЕВЕТ.

Чого-ж—спитаєте—тоді чіпались і чіпаються ще всяки соціалістичні та анархістичні руїнники до гетьмана і твердять, що він „ворог аграрної реформи і селянства” коли міжтим гетьман був за реформою і як раз був приятелем селянства?

А ось чого.

Гетьман одним почерком пера скасував „соціалізацію”, ухвалену У. Ц. Радою. За тією „соціалізацією” вся, земля (і селянська теж) ставала державною („соціалізованою”), а селяни сходили на пролетарів і могли лише арендувати землю (хочби свою бувшу власну) від держави або працювати на спільніх фільварках. Очевидно такий закон був противний селянській власності і касував її. То був закон корисний хиба для чужого міського пролетаріяту та для горстки урядників (фільваркових комісарів), а цілком шкідний для господарів селян. Що розумніші селяни швидко зорієнтувались і тому стали проти У. Ц. Ради, а покликали гетьмана. Темніші і біdnіші селяни думали, що то тільки панську землю „соціалізують” та що вони з того щось скористають. Вони—особливо цілком безземельні люди—кинулись місцями за намовою большевиків на панські двори та розграбили їх, повирубували сади, понищили двірські будинки, попалили бібліотеки, образи, порубали фортепіани тощо. Очевидно—то не була жадна земельна реформа; то була звичайна собі грабіж.

КАЖЕ ДИТИНА, ЩО БИТА, ТА НЕ КАЖЕ ЗА ЩО.

Як настав гетьман, ті анархічні рабунки були стримані та наказано звернути, що заграблено („соціалізовано”).

Декуди грабіжники не хотіли виконати того. Тоді їх примушено, посилаючи на місце поліцію. Це ясне, що держава є державою, власність власністю, а грабіж грабіж. Упорядкована держава не буде терпіти масових

рабунків та самовільної грабіжі. У. Ц. Рада терпіла це (хоч і пробувала стримати грабіж відзовами). Але У. Ц. Рада не мала сили. Бувши соціалістичною, У. Ц. Рада демагогувала (хлополапствуvala), та шукала прихильності якраз у тих грабіжників (бо в господарів через свою „соціалізацію” вона не могла дістати підперття!). Міжтим гетьман не демагогував й анархії не терпів. Розуміється, що поліція не все поводилася з грабіжниками „по джентелменськи” та місцями била людий. Таких випадків було мало і таке трапляється і в найбільш упорядкованій державі. Не всі-ж поліцаї є ангелами-хранителями! Є ріжні між ними, а тим більше вчасі революції. Але гетьман усе наказував остре слідство, коли його сповістили про акти самоволі з боку поліції, та видавав накази поводитись по людськи. Але всякі „соціалізатори” окричали його „ворогом аграрної реформи”. Міжтим це безсоромна брехня. Гетьман стояв за розумну земельну реформу, а був лиш ворогом анархії.

Якої лукавої тактики уживано в боротьбі соціалістів проти гетьмана, можна зрозуміти хочби з такого прикладу.

Міністром земельних справ у першому кабінеті Лигугуба був Василь Колокольців, поступовий дідич з Харківщини та вчений агроном, що звісний був як прихильник надання землі селянам дорогою парцеляції. Він погоджувався з гетьманським планом земельної реформи в цілості. Як він обняв земельне міністерство після соціалістичного міністра У. Ц. Ради, застав те міністерство обсаджене самими соціалістами (ес-ерами). Коли Колокольців заявив їм, що він не признає „соціалізації”, а стойть на становищі особистої селянської власності і парцеляції панських дворів, соціалісти-урядники засаботували: що правда — ходили до бюра і брали плату, але нічого не робили, ані пером не рушили, лише раду радили. Колокольців погрозив їм, а —коли не помогло — прогнав кількох авантурників із служби. Тоді всі решта їх товариші застрайкували, а соціалістичні газети наростили гвалту, що Колокольців „викидає Українців”.

Міжтим то була безсоромна брехня. Він і не думав нікого викидати, а вони самі провокували чоловіка. Ко-

локольців дав їм час вернутись до служби або ні, так йти собі геть. Часть страйкарів вернулася, а частина ні. Кокольців мусів на їх місце набрати нових урядовців. Як не стало здібних до тієї роботи Українців, брав фахівців (агрономів) з Росіян, Поляків, Німців. Тоді соціялісти знову закричали, що він „русифікує” міністерство. Ось які „націоналісти” нараз з них поробились!

Таких прикладів, як соціялісти з божевільним засліпленням кидали гетьманови перешкоди в будуванні держави, можна навести сотки. Треба дивуватись на послідовність та витривалість гетьмана, що в таких обставинах вспів відержати понад сім місяців, завести лад і порядок, оснувати стільки великих установ та видати стільки розумних законів.

ВІЧНА ПІСНЯ УКРАЇНСЬКОЇ АНАРХІЇ.

З наведеного ясно, що гетьман мав найкращі і найщирійші наміри як щодо будови самостійної України так теж і щодо земельної реформи. Те, що розпущене про нього начебто він був „Москаль” та ворог селянства, була тільки безсовісна партійна агітація. Те називання гетьмана „Москалем” та ворогом народніх мас дуже пригадує подібну тактику ворогів Виговського і Мазепи. Їх також називали „Ляхами”, „кармазинами”, „панами-дуками”. Це стара пісня української анархії.

Чи не говорено подібного навіть про Хмельницького? Чи не співає народня пісня про найбільшого гетьмана України:

Бодай Хмеля Хмельницького
Перша куля не минула..?!

Чи не зривались бунти демагогічних козацьких старшин (Гладкого і товаришів) та селянської черні проти великого гетьмана? В Переяславі зібралась раз „чорна рада” та викрикувала, щоби Богдан зложив булаву. Богдан вийшов до них з булавою і кількома ударами її повалив кількох головних ревунів з поторощеними головами; решта розбіглась. Коли полковник Гладкий і товариші хотіли збунтуватися, спираючись на черні, гетьман Хмельницький звелів відрубати їм голови. Що більше: Хмельницький (а так само Виговський і Мазепа) мусіли висилати карні

експедиції по селах, аби спинити грабунки та приневолити маси до ладу, віддавання повинностей і т. д. У Хмельницького та Виговського була для усмирювання бунтів за-нархізованої черні окрема гвардія з 10,000 наємних Татарів, котрими за Хмельницького командував Шотландець (Скачмен), полковник Фокс. А в Дорошенка і Мазепи були знову полки наємних „сердюків” для того. А чи не мали знову большевики наємних полків Латишів, Мадярів (з бувших полонених!) та Китайців, щоби ними присмиряті маси?

Чому ж тоді гетьманови Скоропадському робити закиди, що він хотів стримати анархію, яка руйнувала молоду державу? Будова своєї держави це не сентиментальна театральна мелодрама, не ухвалювання вічевих резолюцій та не дозволювання всякому шибайголові робити бешкети. Це важке, серіозне, а дотого часто суvore та кроваве діло. Коли можна зробити який закид Скоропадському, то такий, що він був замягкий для ріжних руїнників—тому що то „свої люди”, бо то „Українці”.

ГЕТЬМАН СКОРОПАДСЬКИЙ А УКРАЇНСЬКІ „ПАРТИІ”.

Що гетьман Скоропадський хотів працювати разом із звісними українськими патріотами, а навіть з українськими соціялістами над будовою української держави, на це є чимало фактів. Він не раз і не два пропонував їм вступити до кабінету, до його уряду. Ось так зараз після перевороту з 29 квітня, 1918, таки того самого дня, тимчасовий премієр, Микола Устимович, відвідав з наказу гетьмана ряд звісних українських діячів і запропонував їм участь у кабінеті. **Та вони відмовились**, одні задля своїх соціялістичних симпатій (як Єфремів, Ніковський тощо), а інші просто „страха ради Юдейська”, боячися встриявати в політику в такі непевні часи. Тоді гетьман на другий день доручив переговори старому українському вченому професорови Миколі Василенкови (членови Наукового Товариства імені Шевченка у Львові і Українського Наукового Товариства у Києві, авторови многих праць з історії України; під большевиками він був на якийсь час головою Укр. Академії Наук у Києві). Професор Василенко в розмові з кореспондентом „Кієвської Мислі” (напів

соціалістичного жидівсько-російського денника) заявив тоді, що гетьман наказав йому, що „про правий кабінет не може бути й мови, що склад уряду повинен бути лівий, земельна реформа має бути переведена в напрямі розділу великої земельної власності між селян і що має перевестись національне відродження України”.

З такою програмою Василенко звернувся до українських „партій”. (По правді се не були партії, а невеликі гурти інтелігентів, по кілька-десять людей). Проф. Василенко запропонував їм такий кабінет: прем'єр Василенко (український конституційний демократ), фінанси — проф. Бернацький (у.к.д.); військо — полк. Сливинський (шеф штабу за Укр. Цент. Ради); закордонні справи — Лоський (укр. соц. фед.) освіта — Прокопович (у.с.ф.); внутрішні справи — Лизогуб (у. к. д.); харчові справи — Соколовський (у. к. д.); фед.); освіта — Прокопович (у. с. ф.); внутрішні справи — У. Ц. Ради); земельні справи — Києнцин (zem. кд.); судівництво — Шелухин (у. с. ф.); праця — Ніковський (у. с. ф.); здоровля — др. Любинський (Укр. Нар. Громада); шляхи — Бутенко (Укр. Нар. Громада). Як бачимо — насикрізь український кабінет.

Всі „партії” (соціалісти-федералісти, соціальні демократи, соціалісти-революціонери і соціалісти-самостійники) зійшлися тоді на нараду. Винниченко палко умовляв так званих соціалістів-федералістів (ес-ефів) вступити до кабінету, але ті не хотіли, одні з доктринерства а другі з браку горожанської відваги. Вкінці нарада ухвалила звернутись не до гетьмана а до німецького генерала Гренера, шефа штабу німецької армії на Україні (того самого що недавно ще був у Німеччині міністром війни). Була це очевидна образа для гетьмана, а свідоцтво політичного убожества для українських соціалістів, що не соромились піти на скаргу на свого гетьмана до чужого генерала. Та поведінка була тим більше нетактована та дітвацька що вони заявили Гренерови, що готові вступити до кабінету гетьмана, як гетьман признає принцип, що Україна є „республикою” та що гетьман є лише президентом республіки.

Генерал Гренер заявив їм на те, що та справа належить не до нього, а до гетьмана, і що він (Гренер) у внутрішні

справи України мішатись не може, але може переказати їх заяву гетьманови. Він висловив також думку що українські партії трохи запізно похопилися що йм зробити, бо кабінет уже складається. Це було дня 2 травня, 1918. І справді то було запізно. Гетьман не міг ждати безконачно поки „партії” (цебто малі жмені інтелігентів) набалакаються. Зрештою їх безтактне поведення, що вони вдались до чужого генерала, а із своїм генералом говорити не хотіли, вразило гетьмана до живого. Вкінці гетьман і так не був би приняв їх умов, бо він „республіки” на Україні принципово не признавав. На тім той інцидент скінчився. Виявилося, що так звані соціялістичні „партії” (генерали без армій!) не мали політичного змислу ні за зломаний шеляг.

Такийсамий брак усякого зрозуміння ситуації виявили українські партії й опісля ще кілька разів, коли до них гетьман звертався, щоби взяли участь в уряді. Ось так, українські ліві „партії” нарікали що становища губернаторів обсаджені дуже „правими” людьми з бувших царських урядовців, ще й до того деякими такими, що — хоч були добрими управителями — але до українства ставились або рівнодушно або неохоче. Тоді міністер внутрішніх справ, Кістяковський, звернувся з пропозицією до ріжників, звісних Українців з партії „ес-ефів”, пропонуючи їм місця шефів департаментів міністерства, губернаторів, старостів тощо. Але ті Українці ес-ефи тих пропозицій знову не приняли. Значить, українські партії винили кабінет Лизогуба за „не-українську обсаду адміністрації”, а коли той кабінет хотів обсадити адміністрацію звісними Українцями, тоді ті самі „партії” засаботували.

— „Ні в кут — ні в двері”, як каже пословиця...

ДІЛА ГОВОРЯТЬ.

Зрештою позитивні акти державні, доконані гетьманом і його урядом, найліпше засвідчать, які були його плани й наміри. Наведемо тут лише, що головне. Хто хотів би цю справу перестудіювати основно, нехай прочитає жерельну історичну працю професора Дмитра Дорошенка „Ілюстрована Історія України, 1917—1923 рр.” II том „Українська Гетьманська Держава, 1918 р.” Ужгород.

1930. р. 424 + 86 сторін вісімки, з многими ілюстраціями).
Накладом Д-ра Осипа Цюпки.

Ось що-важніші державно-творчі акти і заяви, доконані гетьманом і його урядом:

1.— „Закон про тимчасовий державний устрій України” з 29 квітня, 1918, котрим установлено гетьманську владу, громадські права (воля особи і право законного суду, право домашнього спокою, свобода переселення, зарібку, праці, майна і виїзду закордон, свобода зібрань, слова, друку й організацій), Установлено Раду Міністрів, Фінансову Раду і Генеральний Суд.

2.— Закон про Верховну Управу Держави на випадок смерти, тяжкої хороби або побуту поза межами держави Гетьмана. На такі випадки установлено колегію з 3 членів.

3.— Дня 19 травня, 1918, гетьман явився на торжественнім відкритті Українського Клубу, що складався із самих звісних Українців патріотів. Голова клубу, пані Старицька - Черняхівська (дочка славного драматурга Михайла Старицького), привітала гетьмана висловом надії, що він закріпить самостійність України. Гетьман відповів що він буде вести політику на демократичних основах і в дусі самостійності України. Зібрані приняли ту заяву горячими оплесками. В часі святочної вечері, що наступила, гетьман скázав промову в якій заявив, що „должити усіх сил, щоби закріпiti самостійність України.”

4.— Дня 29. червня, 1918, гетьман сказав до делегації учителів, яка явилаась у нього, що час 250 літ життя України з Москвою був „тяжким ярмом національної неволі укр. народу”. (Так говорить „московофіл-царист”?!)...) Московська політика централізму і помосковлення — говорив гетьман — довела до того, що український нарід забув, хто ми і чиї ми діти. Більшість синів України соромились назвати себе Українцями і вживати рідну мову. Після революції державну владу на Україні захопили невідповідні люди, що безладдям загрожували істнуванню незалежної України. Тому, щоби ратувати самостійність України, гетьман як вірний син України обняв владу у свої руки. — „Не про себе турбуюсь, а про те, щоби жила вільна й незалежна, самостійна Україна” — говорив гетьман, та

закінчив свою промову окликом: „Єдиній, незалежній, вільній Україні слава!”

5.—Дня 6. липня, 1918, гетьман явився на нарадах Українського Церковного Собору (зложеного з усіх православних єпископів України) і заявився рішучо за **самостійною укр. прав. церквою**. Між іншим гетьман сказав: „Розквіт національного духовенства це **розквіт вільної Української Держави**”.

6.—Дня 10. травня, 1918, цілий кабінет Лизогуба видав декларацію, в якій спростовано розпущені соціялістами клевети, що гетьман хоче привернути самодержавя, що його уряд реакційний, що він відбере народови свободи; не думає переводити земельної реформи і загалом, що це влада ворожа українській нації та самостійності України. Декларація кабінету пятнує ті чутки як нечесні способи партійної боротьби. Натомісъ декларація заявляє, що „**гетьман це втілення в історичній, національно - українській формі ідеї незалежної та вольної України**” та що уряд гетьмана буде проводити ту ідею в життя. Декларація заповідає земельну реформу дорогою вивласнення і парцеляції великої земельної власності між селян, **підпору робітничих професійних спілок** (юній), пошанування громадянських свобод і т. д.

7.—Міністерства кабінету Лизогуба старались проводити „українізацію” державного апарату щодо мови. Ось так тимчасовий військовий міністер генерал Лігнав (Німець-меноніт з України) розпорядком з 15. травня, 1918, наказав **усе діловодство вести лише по українськи і зорганізувати курси українознавства для тих старшин, що не добре володіли українською мовою**. Дня 17. травня, 1918, такий самий наказ про українізацію видав міністер шляхів Бутенко. Читаємо там: „**Наказую твердо памятати, що в Українській Державі державною мовою є українська**”... „**Зносини з міністерством мають вестися лише в українській мові...** Всі оголошення і розпорядки писати в українській мові” і т. д., і т. д. Міністер судівництва Чубинський заявив, що „**буде переводити українізацію в судах постепенно**” та створив комісії для вироблення української судової термінології. Дня 26. липня, 1918, міністер почт і телеграфів видав розпорядок, що **урядовою мовою**

почт і телеграфів є лише українська.

8. — В розмові з кореспондентом німецького денника Берлінер Тагеблят, д-ром Ледерером, гетьман заявив, що чутки розпущені його ворогами начебто він є прихильником федерації з Росією та противником аграрної реформи — є цілком невірні. Гетьман заявив твердо, що він „Українець з роду і переконання”, що він бажає „закріпити самостійність України” та бажає перевести „далекосяглу земельну реформу”, але противний „соціалізації”.

Тих наведень доволі, щоби піznати погляди і наміри гетьмана.

Треба було би хиба написати цілу книжку, щоби передказати все, що позитивного зроблено за короткотривалого правління гетьмана для закріплення і розбудови української держави. Тому перейдемо тут лише, що найважніше.

ЗАКОРДОННА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА.

У царині закордонної політики, якою керував звісний здавна український діяч, патріот і вчений історик, професор Дмитро Дорошенко, належить занотувати такі важніші акти.

1.—При міністрі закордонних справ (Дорошенкови) установлено Раду Міністерства, до якої увійшли: професор міжнародного права Київського університету Оттон Айхельман (Німець — українофіл), старі члени Української Громади Іван Красковський і Олександер Карпинський та звісні українські діячі: Олександер Шульгин, Максим Славінський і др. Лонгин Цегельський (Галичанин). Радниками при міністрі іменовано звісних Українців д-ра Евмена Лукасевича (Галичанин), Артима Галіпа (Буковинець) та Миколу Ткаченка. Вже та обсада вказує, що політика закордонного міністерства мусіла бути наскрізь українська, самостійницька. Ніхто чайже не повірить, щоби Славинський, Шульгин, Лукасевич, Цегельський і т. д. повели „московофільську” політику.

2.—Закордонні посольства України обсаджено звісними Українськими діячами. Послом у Берліні став Федір ба-

рон Стейнгел, довголітній член Української Громади в Києві, бувший голова української посольської громади (клубу) в першій Державній Думі (1907) та заступник голови Українського Наукового Товариства у Києві. Послом у Відні призначено звісного українського діяча й ученого - історика, Вячеслава Липинського. Послом у Софії іменовано Олександра Шульгина, укр. ес-ефа, що опісля був міністром при Петлюрі. Послами у Швейцарії і Фінляндії були др. Евген Лукасевич і Константин Лоський, звісні українські патріоти. Персонал тих посольств також був складений із звісних Українців. Чи так обсаджувано би посольства, якби гетьманський уряд справді думав вести не українську політику, як це клевечуть ще нині (хочби і в Злучених Державах) ріжні соціялісти та інші руйнники?....

3.—Гетьманський уряд наставав на ратифікацію (затвердження) Берестейського договору осереднimi державами і справді добився тієї ратифікації від Німеччини, Туреччини і Болгарії. Як звісно, у тім договорі визнана самостійність України. Чи московофільський уряд дбав би про те, щоби другі держави ратифікували самостійність України?

4.—Переведено мирові переговори ізsovітською Росією з метою: 1.) добитись визнання самостійності України Москвою; 2.) поширити граници України та 3.) добути як найбільші користі для України при розділі державного майна (зелізниць, копалень тощо) та довгів бувшої царської імперії поміж Росією й Україну. Головою мирової делегації ізсоветського боку був Христіян Раковський, а з української сторони звісний український патріот-діяч, сенатор Сергій Шелухин. Переговори довго затягались, бо Росія не хотіла призвати Україні деяких граничних земель, на які Україна наставала, як Мозирщина, Гомельщина, північна Чернігівщина, південна Курщина і південна Вороніщина. До України мали належати всі українські території на межі з Московчиною та ще деякі повіти заселені Білорусинами. Сьогоднішні межі советської України **далеко не досягають меж України за гетьманщини**. Чи московофільська влада побивалась би так за влученням всіх українських земель в українську державу і за поширення гра-

ниць України?

5.—Гетьманський уряд піддержував живі зносини з Донщиною (цебто з так званим Донським Козацьким Військом). В тій цілі вислав посольство до Дону і приймав посольства від Дону. Заміром гетьмана було втягти Донщину у Федерацію з Україною. Отаман Донщини генерал Краснов думав однаке про відбудову монархічної Росії, хоч богато Донців бажало собі самостійності. Гетьманський уряд не хотів входити в зносини з Доном, який змагав назад до неділимої чи Федеральної Росії. Доказом цего українська нота до Донщини з 8. липня, 1918, (підписана Лизогубом і Дорошенком). В ній сказано, що „**тимчасовий характер Донської державності, котра мала би літися з Росією, унеможливлює Україні увійти в зносини з Доном**”, і висказано надію, що Донщина вияснить ту справу так „щоби можна було встановити постійні взаємини між **суверennimi державами Дону і України**”. Чи так писали московська влада? — Вкінці між Україною і Доном заключено договір 8. серпня, 1918, де обі держави посполу признали себе „**незалежними і суверennими**” та заключили приязнь між собою. Дипломатичним заступником України на Дону призначено звісного українського патріота Славинського. Чи москофільський уряд наставав би на суверенність Донщини?

ЗА ЗЛУКУ КУБАНІ З УКРАЇНОЮ.

Кубанщину вважав гетьман і його уряд частю України. Вони змагали до того, щоби втягнути Кубанщину до злуки а бодай до тісної федерації з Україною. Після революції Кубанщина (Кубанське Козацьке Військо) зорганізувалась як окрема держава. Головою Кубанського уряду був свідомий український патріот, отаман Л. Бич. В березні, 1918, большевики захопили столицю Кубанщини, Катеринодар, а другу часть Кубанщини заняли російські монархісти, генерали Алексєєв і Денікін, що ставились ворожо і до ідеї Кубанської держави і до ідеї самостійної України. Кубанська Краєва Рада мусіла втікати на Донеччину та вислава своє посольство до гетьмана. В тім посольстві були три свідомі Українці Кубанці: отаман М. Рябовіл, члени Законодатної Кубанської Ради, Безкровний і Омельченко, а дальше Кавка-

зець музулманин Султан Шагин Герай та два кавказькі Росіяни (Каплін і Скопцов). Коли вони явились на авдієнції в гетьмана, гетьман у промові пригадав, що Кубанці це потомки Запорожців та що вони „**лишились вірними синами Неньки України**”. Рябовіл та другі українські члени Кубанської делегації укладали з міністром Дорошенком злуку Кубані з Україною. Російські члени Кубанської делегації натомісъ були проти того і мали потайні зносини з Алексієвом і Денікіном, котрі саме тоді рушили на большевиків (у Катеринодарі). Щоби Алексієва випередити, гетьман рішив вислати українську дивізію генерала Натієва (15.000 мужа) з Харківщини на Кубань та захопити Катеринодар. Але Німці спротивились тому і заки з ними ведено переговори, генерал Алексієв здобув Катеринодар.

Ось так на Кубані усадовилась тоді російська монархістична сила, ворожа Україні. Але вона не мала ще відваги касувати Кубанської автономії. Однаке Кубанський уряд мусів тепер оглядатись на Алексієва і Денікіна. Та він не зривав зносин з гетьманом. Навпаки! Кубанці далі зносились з Києвом і переговорювали про злуку, в надії, що прийде відповідна хвиля перевести її. Та в листопаді, 1918, гетьмана повалено. Тоді Денікінці скінчили коротко з Кубанцями Українцями. Рябовола та інших розстріляли. Розстріляли і полковника Боржковського, що був гетьманським делегатом до Кубанщини, за „**зраду Росії**”. А наші соціялісти пишуть, що гетьман вів московільську політику! Чого ж тоді Москалі розстрілювали гетьманців?

СПРАВА БЕСАРАБІЇ І КРИМУ.

Гетьманська влада робила заходи відобрести від Румунії Бесарабію, котру Румунія захопила в березні, 1918, покористувавшися тим, що делегація У. Ц. Ради у Бересті не лише що не домагалась Бесарабії, але навпаки, признала Дністер за границю України (значить зrekлась Бесарабії!). Коли ту справу порушено 15. березня, 1918, в У. Ц. Раді, самий голова її, професор Михайло Грушевський, заявив дослівно: „**З української сторони ніхто не має претенсії на ті частини Бесарабії, в яких більшість**

молдаванська. Мова може бути лише про ті території, в яких молдаванська людність не має абсолютної більшості, цебто про північну частину Бесарабії і полудневу". Очевидно, що то було цілком наївне, дитяче та схилене становище. Дві третини населення Бесарабії є немолдаванські, а саме Українці, а потім Жиди, Росіяни, Німці, Болгари, Греки тощо. Вся та ріжнородна людність страшенно перемішана і лише по середині краю Молдавани в більшості. Не лише Українці але й Жиди, Росіяни, Німці і Болгари воліли належати до України. Значить, дві третини населення бажали злуки з Україною, а навіть часть Молдаван тягла до України. **В таких обставинах зрікатись хочби клаптя Бесарабії було непростим гріхом.** Але щедра та великодушна У. Ц. Рада зріклась Бесарабії.

Гетьманський уряд зараз після перевороту з 29 квітня рішив примусити Румунію віддати Бесарабію Україні. В тій цілі рішено зблокувати Румунію. Тому 11 травня, 1918, вийшла заборона торгувати з Румунією (підписана міністрами Лизогубом і Гутником). Румунія окружена тоді голодними осереднimi державами і не маючи з нівідки дозвозу, зачала шукати помочі Австрії і Німеччини. Ті знову через своїх послів напирали на гетьманський уряд у Київі, доказуючи, що У. Ц. Рада сама зріклась Бесарабії. Отой аргумент страшенно слабив становище гетьманського уряду. Не можучи задиратися з осереднimi державами, він мусів обмежитись на заяві, що **Україна не признає анексії Бесарабії Румунією і що буде домагатися звороту того краю.** Але тимчасом гетьмана повалили соціялісти, а Румуни держать Бесарабію донині.

Подібна справа була з Кримом, якого У. Ц. Рада зріклась у З-ім Універсалі, а таксамо в Бересті! Німціскористали з того і почали снувати якісь неясні пляни щодо Криму. Вони хотіли створити там якусь неозначеного характеру державу, яку держалаби у своїх руках німецька армія. Німці хотіли також взяти у свої руки чорноморську флоту. За намовою Німців Татари з південного Криму проголосили, що вони хотять бути незалежні. Тоді Німці, щоправда, тієї татарської республіки

не признали, але віддали правління Кримом тамошнім Росіянам під проводом генерала Сулькевича. Отся кримська влада не скривала, що вона за „неділимою Росією”. Тому гетьман, як тільки обняв владу, звернувся до Німеччини з домаганням, щоби Крим прилучити до України. Тимчасом гетьманський уряд виасигнував значні суми гроша, щоби на самім Кримі вести українську пропаганду. Заложено там окремий український комітет, видавано три українські газети за ті гроші і т. д. Кримський білогвардійський уряд Сулькевича зачав тоді переслідувати цей український рух на Кримі. **На це гетьманська влада відповіла блокадою Криму.** Замкнула вивіз з України до Криму, а навіть здергала залізничну комунікацію з Кримом. Крим живе українським збіжжям, а вивозить овочі, тютюн тощо на Україну. Матеріал до опакування овочів (коробки, струговиння тощо) Крим брав усе з України. Аж тут усе те увірвалося. У Кримі настала дорожня на хліб, а натомість не було як і куди вивезти овочів. І Крим піддався! Кримський уряд прислав свою делегацію до Київа у вересні, 1819, заключено передвступну умову федерації Криму з Україною. На основі цієї умови Крим мав належати до української держави як автономний край з власним соймом.. В кілька днів після тієї умови Німці передали чорноморську флоту Україні і український прапор замаяв знову на Чорному морі. Та це не довго тривало! Самі божевільні українські соціялісти зруйнували гетьманство, а Крим і флота знову пропали.

Заходи гетьмана у справі Криму найліпше доказують, що це клевета, начебто гетьман хотів відновити царську Росію. Якби то була правда, тоді, — питаемось — чому гетьман примусив російського генерала Сулькевича піддати Крим Україні?..

ГЕТЬМАН У ЦІСАРЯ ВІЛЬГЕЛЬМА.

З початку вересня самий гетьман виїхав до Німеччини та зустрівся з цісаром Вілгельмом II на замку Вілгельмсгеге коло Касела, дня 6. вересня, 1918. Перша розмова володаря України з імператором Німеччини тривала годину. Цісар декорував гетьмана великим хрестом Ордена Чорного Орла. Після тієї розмови був парад-

ний обід, при якім цісар і гетьман обмінялись політичними тостами. Імператор витав по німецьки гетьмана як „справжнього представника українського народу”. Та візита — говорив цісар — засвідчає „дружбу України з Німеччиною”. Цісар заявив, що „тішиться закріплюванням самостійної української держави під розумною кермою гетьмана” та закінчив окликом: „Його Високости, Гетьманови України, гурра! гурра! гурра!”

На цей тост Гетьман відповів по українськи, що він іменем своїм і України дякує за ці слова дружби. **Україна прокинулась до нового, державного життя** і вона вдячна цісареві й Німеччині за поміч. Закінчив гетьман окликом в честь цісаря: „Його Величності Німецькому Імператорові: слава! слава! слава!”

Після тих слів гетьмана цісар простяг руку до гетьмана і стиснув її широко та довго. Після обіду цісар знову говорив з гетьманом сам на сам більше години. Опісля гетьман поїхав до головної квартири та відвідав маршала Гінденбурга і генерала Людендорфа, дальнє звідав великі воєнні фабрики Круппа та німецьку флоту у Кіл, де його вітав престолонаслідник, князь Фридріх Вільгельм. Наслідник престола виголосив промову в честь України і її гетьмана, а воєнна banda заграла „Ще не вмерла Україна”. Гетьман подякував по українськи.

Між побутами у цісаря, в головній квартирі, у Круппа і в Кіл, гетьман відвіував Берлін і мав політичні розмови з німецькими міністрами. Коли гетьман являвся переїздом на улицих міста чи в опері на галевій виставі, публіка витала його грімкими окликами „Гох Україне!” (Слава Україні!). Німецька преса помістила статті витуючи гетьмана як володаря дружньої України та бажаючи йому успіхів у будові **самостійної України**. Натомість преса аліянтських держав, польська і російська прозивали гетьмана „германофілом”. В кожнім разі та візита гетьмана у цісаря Вільгельма піднесла повагу гетьмана у світі, а тим самим і скріпила становище української держави.

ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА.

З черги коротко треба ще розказати про заходи гетьманського уряду на культурному і військовому полі.

Міністром шкільництва в гетьманських урядахувесь час був український патріот та учений професор Микола Василенко. Як уже сказано, він був многі літа редактором одинокого передреволюційного українського наукового місячника, „Київська Старина”, опісля редактором Записок Українського Наукового Товариства в Київі і членом того товариства; дальше членом Українського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, а вкінці президентом Української Академії Наук в Київі. Значить, щодо його випробуваного українського духа нема сумніву. А всетаки вчасі його перебування в гетьманському уряді українські соціалістичні газети ввесь час закидали, що його міністерство веде „московофільську” шкільну політику.

Ті закиди були очевидно свідомо злобні, лукаві та клеветливі. Спирались вони на тім, що Василенко (досвідна, вчена й тактовна людина), переводив українізацію шкіл поступенно та без насильства. Василенко розумів, що нагле насильне переводження українізації середніх та вищих шкіл по більших майже цілком зросійщених містах (як Харків, Одеса, Київ), викличе опір учеників, їх батьків і професорів, а тим самим скріпить лише ворогів української держави. Тому Василенко доручив повну українізацію тих шкіл (гімназій, політехнік тощо) лише там, де більшість учеників й учителів годилася на неї. Де-ж такої більшості не було, там він наказав, що для українських учеників заводиться паралельні кляси. У багатьох випадках Василенко запорядив скасування науки в російській мові у нищих клясах, коли у вищих докінчувано науку по російськи. В кожнім випадку і в тих школах чи клясах, де ще вимково вчили по російськи, він наказав учити української мови, літератури та історії. В практиці вийшло таке, що лише кілька вимкових середніх та вищих шкіл на Україні осталися ще при російській мові, а у вище як 90% всіх шкіл Василенко завів без крику і без насилля українську викладову мову. Росіяни по українських містах не могли нарікати, що їх „насилують”, а російські школи самі вимириали і то на очах.

А все таки те не охоронило Василенка від напасти українських соціялістів. Ті самі українські соціялісти, що перед світовою війною держалися хвоста російських соціялістів та виклинали бл. п. Михновського, Липинського й інших за „шовінізм” (цебто за український націоналізм) й котрі до 4-го Універсалу У. Ц. Ради благоденствували у федерації з „братнім трудовим, великоруським народом”, тепер знечевя стали горячими націоналістами, а то й шовіністами. Ті самі дітваки, що ще в пеленках були, як Василенко сидів у царській тюрмі за українство, нападали тепер на Василенка у газетах як на „москвохвіла” та репетували, що він „не допускає українізації”, що „іде на руку русифікаторам” і т. п. Очевидно все те було злобне лукавлення та клевета.

Тим більше злобна і перфідна була ця соціялістична кампанія проти Василенка, що він обнявши міністерство освіти після У. Ц. Ради, задержав увесь персонал того міністерства, зложений із самих звісних Українців. Вистане навести лише імена: І. Стешенко, проф. Вайців, проф. Сушицький (опісля перший ректор первого українського університету, заложеного гетьманом!), проф. Синявський, проф. С. Ф. Русова (славна діячка на полі педагогії, що живе тепер у Празі), Ол. Вилинський, А. Лещенко і т. д. Оце було те міністерство, що за словами соціялістичної преси нібито вело „москвофільську” політику.

Таксамо комісари народньої освіти по всіх губерніях лишилися ті, що були за У. Ц. Ради. Їх назначили були по-передні міністри освіти з рамени Ради — згаданий уже Стешенко та відомий патріот Вячеслав Прокопович, що був опісля закордонним міністром за Петлюри, а тепер веде париський осередок бувшого петлюрівського уряду в Парижі та редактує там „Тризуб”. Взагалі міністерство освіти було за У. Ц. Ради одиноке, що було як слід зорганізоване та ведене. Але це була не заслуга соціялістів, тільки якраз націоналів, а головно В. Прокоповича. Василенко так і не зміняв персоналу, назначеного Прокоповичем.

Обнявши міністерство освіти, Василенко оголосив програму своєї праці (9 травня, 1918). Згадавши, що то міністерство велося в „глибоко національнім напрямку”,

Василенко заявив, що „це мене як Українця завжди радувало, бо я уважаю, що школа це єдина певна підвалина народнього розвитку”. А дальше він каже: „Це не мій лиш особистий погляд; таку думку має нинішній Уряд... Я бажаю найширшого і найглибшого розвитку української школи... Тепер мене обходить дуже справа українізації”.

Розповівши коротко, що він вважає своїм завданням притягти до українства буржуазію (цебто середню, городську верству) на Україні, Василенко каже: „Зробити ці кола нашими прихильниками — велика перемога, великий здобуток!.. Як це зробити то діло практики... Я маю своїм завданням мирити національні течії, але ніяк не покидаючи гасла нашого Уряду: **самостійна, національна, українська держава!**”

Ось і виложена ясно шкільна політика Василенка та гетьманського Уряду. Можна звести її до трох принципів:

1. — Українізація та розвиток української школи.
2. — Не дразнити неукраїнську буржуазію з міст, але притягти її.
3. — Ідея самостійної України.

Заводження українських шкіл та українізація російських натрапила на труднощі через недостачу учителів, що зналиби українську мову як слід. Тому міністер Василенко запорядив сотки учительських курсів по всій Україні, щоби учителі вчилися української мови, літератури й історії. Тоді соціялісти (а між учителями було їх доволі, особливо між молодшими) зачали вживати тих курсів до агітації проти гетьмана та для ширення соціялістичної анархії. Коли ж з тієї причини деякі губернатори мусіли розвязати кілька таких курсів, де замісць науки велась руйнна агітація, соціялістичні українські газети счинили гвалт, що то ніби „ворожі українству гетьманські урядовці спиняють українізацію”.

ГЕТЬМАН ВІДЧИНЯЄ ПЕРШИЙ УНІВЕРСИТЕТ.

Ті клевети не замовкли навіть тоді, як гетьманський уряд відкрив перший український державний університет у Київі, а дальше українські університети в Камінці Подільськім та Полтаві і як самий гетьман явився на торжествен-

нім відкритті українського університету в Київі. Тє велике торжество відбулось 6. жовтня, 1918. В головній салі (авлі) університету зібралось яких 2,000 до 2,500 студентів, професорів, міністрів, представників преси, громадянства і т. д. а також закордонні посли (Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії, Туреччини, Фінляндії), німецькі й австрійські генерали. Були й визначні українські соціялісти, як Винниченко, Швець і т. д. (що рівночасно потайки готовили повалення гетьмана!). Коли гетьман увійшов, залунав гимн „Ще не вмерла Україна”. Гетьман відчитав грамоту оснування університету, а опісля виголосив промову, яку зачав ось як:

„Панове! В сьогоднішній день, коли ми кладемо основу української культури й науки, ми повинні перш за все згадати з вдячністю про тих історичних діячів, які у свій час також прямували до цієї високої мети. Імена Гетьманів Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Виговського, Дорошенка, а **особливо Мазепи**, як поборників і заступників народної освіти на Україні, повинні завжди лишитись на сторінках історії українського національного само-пізнання”.

Посвятивши дальший уступ промови зазивові до професорів, гетьман звернувся до молоді цими словами:

„Панове студенти! Закликаючи Вас до наукової праці, я вважаю своїм обовязком зазначити одне важне питання: наша доба єсть добою великих соціальних реформ. Але ми бачимо також, як ці ідеї, коли їх фальшиво зрозуміти, ведуть до нечуваних страхіть, до руїни культури та цивілізації, до повного знищення волі особи. .. Тільки на основах науки, на основі державності і на принципі індивідуальної волі — можливий соціальний поступ людства. Твердо вірю, що зробитесь оборонцями законності і справжньої волі особи та що діяльність Ваша послужить проквітанню і добробутові народу українського та нашої дорогої України”

Чи так говорить „московофіл”, „царист”? Чи не підпишеться на ці слова гетьмана кожний щирий Українець націонал? Чи не вірне те, що сказав гетьман про фаль-

шиве зрозуміння соціальних ідей? Чи не бачимо тепер, куди завело воно Росію й Україну?

Чи не бачимо там „нечуваних страхіть, руїни культури і цивілізації та повного знищення волі?” Чи не пророчі були гетьманські слова? Чи зле була вийшла Україна, якби молоді Українці були собі взяли гетьманські остороги до серця?

ВСЕСТОРОННА КУЛЬТУРНА УКРАЇНІЗАЦІЯ.

Також Українську Академію Наук заснував гетьман. В червні, 1918, складено в тій цілі окрему комісію з українських вчених (професорів університетів та членів наукових установ). Та комісія виробила статут Академії Наук і закон про її оснування (з 17. вересня, 1918), а дня 14. листопада, 1918, Академію відкрито. На утримання її визначено в державному бюджеті півтора міліона карбованців (3 міліони гривень) річно.

Гетьманська влада заклала — за особистим почином гетьмана — окреме Головне Управління Мистецтва і Народної Культури яко частина Міністерства Освіти, а то під управою товариша міністрів (віцеміністра) Петра Дорошенка, звісного археольога та знавця штуки. Те Управління виробило плян Національної Бібліотеки Української Держави, Національної Галерії (образів і різьби), Українського Національного Архіву, Української Державної Опера. До тієї опери запрошено визначні українські і чужі, співацькі сили (між ними Шаляпіна). Український Державний Театр став під орудою відомого українського артиста Саксаганського (брата Садовського), а директуру Української Державної Опера доручено Садовському. Основано також (30. серпня, 1918) Державну Драматичну Школу, даліші Кобзарську Школу (з учителями бандуристами), Державну Симфонічну Оркестру та Український Національний Хор (під орудою Олександра Кошиця, що живе тепер в Нью Йорку). Вкінці оце Управління Мистецтва і Культури взяло також у свої руки переведження в життя памятника Шевченка у Київі, котруто справу зaczalo було ще перед війною полтавське земство під головством Лизогуба (що за гетьмана був саме прем'єром).

Позатим підпирало грошево приватні чи товариські українські театри, видавництва, книгарні (як Вернигора, Українська Школа і т. д.), які опісля, коли большевики заняли Київ, перенеслись до Відня та Берліна і там видали сотки тисяч українських книжок.

Можна сміло сказати: відродження української культури і шкільництва доконав ніхто інший, а таки гетьман.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКР. АРМІЇ.

Не менше замітна була організаційна праця на **військовому** полі. Міністром війни у гетьманському уряді був генерал Олександр Рогоза, нащадок старого українського роду з Правобережжя (з тої самої родини був київський митрополит Рогоза в 16. столітті).

Німці та Австрійці, що окупували Україну в грудні, 1917, та в січні, 1918, не радо гляділи на думку організації української армії. Українську флоту вони зразу просто забрали у свої руки. Все те було доказом, що Німці та Австрійці, хоч визнали Україну в Бересті Литовському та примусили большевиків визнати Україну, самі ще не знали, на яку їм політику рішивтись: чи скріпляти самостійність України чи може держати Україну безсильною, щоби її, в разі потреби, скасувати та назад віддати Москві.

Безперечно — була в тім і та причина, що Німці не довіряли У. Ц. Раді, яку вважали за відміну большевицького уряду. Поправді воно так і було. Соціально-економічна програма У. Ц. Ради була властиво такасама як московських большевиків (соціалізація і т. п.). Соціалістичний уряд У. Ц. Ради всіми ідеями, симпатіями і методами, цілим соціалістично-політичним світоглядом був ближчий Москві ніж Німеччині. Німці боялися, що якби на Україні повстала сильна, соціалістична армія, вона була би не союзником німецького цісарства, але радше союзником Москви, Зрештою влада У. Ц. Ради зразу дурила себе наївним пацифізмом та міжнародною дружбою „робочих людей України і Московщини”, а то й „усього світу” і тому не дбала за армією.

Обнявши владу, гетьман став робити заходи, щоби зорганізувати сильну українську армію та відібрати українську флоту від Німців. Те друге перевів він тоді, як

приневолив російсько-кримський уряд генерала Сулькевича піддатися Україні та зєднати Крим з Україною. Натомісць з армією діло тяглось довше.

Перш за все гетьман лишив шефом штабу укр. армії того самого генерала Олександра Сливинського (родом з Полтавщини), що був шефом штабу за У. Ц. Ради.

Самостійницькі думки гетьмана в звязи з організацією української армії виступили найкраще дня 24. травня, 1918, на нараді гетьмана, генерала Рогози і генерала Сливинського з представником німецького штабу. Ми не маємо звіту з тієї наради, але має його німецький уряд (у воєнних німецьких архівах). Там стоіть таке:

„Гетьман виходить з погляду, що **коли ми** (зебто Німці) дійсно щиро бажаємо собі, щоби вдержалася сильна, самостійна Україна, з якою ми (зебто Німеччина) осталися у будуччині в тісній дружбі, то в нашім (зебто Німців) власнім інтересі лежить організація сильної української армії”.

І дальше росказано в тім німецькім звіті, який плян розвинув гетьман на цій нараді, які офіцирські і підофіцирські школи гетьман хоче закласти, кілько рекрутів він хоче брати і т. д. За тим пляном мало бути 8 українських корпусів (зебто 320.000 мужа). А вкінці у тім звіті сказано:

„Гетьман кладе велику вагу на те, щоби ми (зебто Німці) негайно ясно рішили чи згодимось на організацію української армії чи ні”.

І справді гетьманови вдалося переперти те, чого не вміла і не могла зробити У. Ц. Рада: Німецький штаб згadився на організацію української армії. Зараз — бо з кінцем травня, 1918, — міністер війни і шеф штабу виготовили проект закону про українську армію. За цим законопроектом начальником української армії і флоту мав бути гетьман і він мав іменувати старшин армії на внесення міністра війни. Армії мало бути 8 корпусів.

Яким духом мала бути пронята ця армія, видно з таких актів:

1.— Дня 15. травня, 1918, генерал Лігнав (український Німець), що був заступником міністра війни, оголосив програму діяльности військового міністерства, де сказано між іншим:

„Наша держава, що тільки народжується, вимагає від нас повного напруження всіх сил, ума й волі, щоби в найкоротшім часі створити армію, котра буде підвальною молодої, самостійної України.”

А дальше там стойть:

„У всіх частинах та установах мається зорганізувати негайно курси українознавства”.

Щодо бувших російських офіцерів неукраїнського роду, сказано там:

„Признаю можливим залишити у службі людий знання, досвіду й талану, хочби й неукраїнського походження, під умовою безумовної їх вірності Самостійній Україні.

2.—Наказом Гетьмана з 20. липня, 1918, установлено текст присяги в українській армії, де сказано так:

„Обіцюю і присягаю Всемогучим Богом і святым Євангелієм, що буду служити, не жаліючи свого життя, вірно і широко аж до останньої каплі крові Українській Державі і Ясновельможному Гетьманови, верховному вождови Української Армії” і т. д.

3.—Законом з 24. липня, 1918, заведено загальний обовязок військової служби в українській армії.

4.—У вересні, 1918, Рада Міністрів ухвалила організаційний закон про українську армію. За тим законом мало бути 8 корпусів армії, одна сердюцька дивізія (гвардія гетьмана), 4 дивізії кінноти, 1 окрема таврійська і одна кінна бригада, 2 батальони pontонерів, 3 окремі бригади тяжкої артилерії, 3 літакові ескадрилі, 2 бальонові ескадрилі, 1 ескадриля великих літаків, 1 летнича школа, 1 залізнична бригада, 108 повітових команд, 9 інспекторів кінного ремонту, 9 ремонтних стацій, 1 штабовий полк кінноти і 4 запасні полки кінноти, — разом 175 генералів, 15,000 офіцирів, і 300,000 вояків. Перша бранка мала дати 85,000 рекрутів, і мала відбутися 15 листопада, 1918. (Не треба забувати, що повстання Директорії вибухло якраз 14 листопада, 1918!). Дня 1 березня, 1919, мала бути друга бранка, що мала дати 79,000 рекрута.

5.—Дня 1 вересня, 1918, відбулася військова парада дивізії так званих „синьожупанників” у Київі перед гетьманом. Гетьман промовив до вояків і сказав між іншим

таке: „Ваша дивізія—перша дивізія української армії! І я вірю глибоко, що вона буде основою для створення нашої рідної, могутньої, української армії на національних підвалинах. За славу і процвітання Української Держави крикнім з душі своє козацьке Слава!”

6.—Дня 31. серпня, 1918, у Гетьмана явилась делегація **Галицьких Січових Стрільців**, а саме полковник Коновалець та старшини Кучабський, Матчак і Мельник. Вони заявили, що Січові Стрільці бажають служити Українській Державі під гетьманом. Гетьман з радістю приняв ту заяву та висловив віру, що Січовий полк буде одною з тих частин на які Українська Держава може покладатись. Гетьман висловив надію, що цей полк причиниться до „**зміцнення основ Української Держави**”. При тій нагоді гетьман заявив, що він дуже інтересується Галичанами, бо йому відомо, як дорога Галичанам ідея української державності і незалежності, скільки вони перебули боротьби за цю ідею, як вони стояли за неї по геройськи із зброєю в руках, не жаліючи крові й життя. Тому гетьман радо вітає їх вступлення на службу Українській Державі, де їх поміч при будові української державності так дуже потрібна. (Історія осудить, як Січові Стрільці сповнили сі надії і сю віру Гетьмана...)

Здається, що наведеного доволі, щоби показати, що думав гетьман про українську армію та її завдання. Нажаль — свої власні руїнники та шибайголови не дали перевести цих розумних плянів у життя, але своїм повстанням зруйнували так гарно зачате діло.

ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЧЧИНИ.

Говорячи про організацію української армії, треба згадати про ще один плян гетьмана Скоропадського, який саме свідчив про сильні українські історичні традиції гетьмана як і про його плянове закріплювання української держави. Це був плян **відродження українського козацтва** як окремого стану.

Многим людям, навіть тим, що справедливо і прихильно поставились були до гетьмана, цей плян здавався тоді — в 1918. році, серед революції та перевороту малошо не в половині Європи — перестарілим та не впору уже. Одна-

че сьогодня, з віддалення 15 літ після того всього, що сталося з Україною і що довершилося в Європі, можна судити, який розумний та здоровий був цей плян і як добре гетьман орієнтувався у тім, на кім можна сперти будову самостійної України.

А саме — супроти агітації большевиків й таки своїх українських соціялістів-революціонерів та всяких неспокійних шибайголов — треба було сперти будову держави на якійсь сильній, здоровій, економічно, соціально і фізично міцній клясі, що малаб сильну українську традицію і — як треба — щоби постояла із зброєю в руках за самостійну Україну. Такою верствою населення було українське козацтво, котрого потомки задержалися ще як окремий стан у Чернігівщині та Полтавщині. Разом можна їх було начислити на 2 міліони голов.

В господарському розумінні ці козаки були заможними хліборобами, що мали по кілька десять, а то й по 100 до 200 десятин землі на родину. Але — подібно як у Галичині так звана „ходачкова шляхта” — були й малоземельні козаки. З того козацького стану вийшли майже всі діячі українського відродження перед війною, а в часі творення української держави У. Ц. Радою цей стан став як один муж, лавою, за українською державою, витворюючи полки так званого Вільного Козацтва для оборони української держави. Але У. Ц. Рада, замотоличена соціалістичними ідеями, не вміла використати цього стану та нехтувала його, а натомісъ возилася з пролетаріятом.

На тих козаків-хліборобів соціалісти з У. Ц. Ради дивились як на „кулаків” і полки Вільного Козацтва У. Ц. Рада розвязала. Соціалізаційні закони У. Ц. Ради нищили цей стародавній, широко-український козацький стан, бо забирали йому землю на „власність народу” цебто... комісарів. Коли ці козаки-хлібороби домагались представництва ув У. Ц. Раді, їм відмовили.

Тому то цей козацький стан обернувся проти У. Ц. Ради, скинув її, а проголосив гетьмана 29 квітня, 1918.

Ось з того то козацького стану гетьман — ідучи слідами Богдана Хмельницького і Мазепи — бажав створити тверду підвальну для української держави. В гетьмана була думка офіційно відродити козацтво, там, де ще йо-

його нащадки заховались як окремий стан, то є, у Полтавщині і Чернігівщині, а далі у Харківщині, Київщині, Катеринославщині і т. д. Цей стан мав бути зорганізований як рід хліборобсько-мілітарної верстви з окремою організацією, правами та обовязками. Головою і верховним вождом цеї організації мав бути гетьман.

Для зрозуміння ідейної сторони цього пляну відродження Козаччини, вистане пригадати ті заяви, які видав гетьман з цього приводу. Отже у відрученому письмі гетьмана в цій справі до міністерства війни, з 2 червня, 1918, говориться:

Історичні хвилі боротьби України за свою незалежність і державність завжди виносили на арену цеї боротьби кращих синів України. Так сталося і в той час, коли Україна по 250 роках недержавності стала вільною країною. Бажаючи закріпити цю волю і незалежність України, кращі кола українського громадянства, спираючись на стародавні традиції предків наших, Запорожців, знову видвигнули клич Козаччини і почали гуртуватись. Під цю хвиллю національного руху я був обібраний Отаманом Славного Вільногого Козацького Війска, яке під час боротьби з ворогами України, широко й отверто ішло в бій з ними... Бачучи щирість козаків і їхню національну свідомість, я нераз звертав увагу тодішнього Уряду (цеб то У. Ц. Ради!) на те, що козацтво може стати сталою армією для своєї Вітчини. Але У. Ц. Рада поставилась вороже до нашого національного руху і замісць підтримати нас, козаків, утискала нас — та у своїй рідній стороні ми, нащадки славного козацького стану і вірні сини свого краю, були пасинками в ній.

„Але Я твердо й непохитно стояв на своїй меті будування велико-козацької України і її національного війська, яке тільки одно й може бути її оборонцем. Я широко вірив і вірю, що дорогі моїму серцю козаки не будуть зрадниками своєї Вітчини... І ось тепер, коли Я став Гетьманом всієї України, Я вирішив приняти всі заходи до того, щоби Козаччина, в котру ввійде цвіт української людности, стала дійсно

проводником національної ідеї і великим кадром будучої Української Козацької Армії”.

На закінчення цього письма гетьман доручає міністрові війни починити заходи для організації Козаччини. Коли ці заходи були пороблені і відновлення козацтва належно підготовлене, гетьман універсалом із 16 жовтня, 1918, оголосив це відновлення. Між іншим сказано в тім універсалі таке:

„Великий Народе Український! Ти бачиш тепер, що настав той щасливий час, коли думки Твої і мрії, які глибоко сиділи в серці кожного щирого сина України, перетворюються у дійсність... Велика історія України і лицарської слави козачої, яка така близька Тобі, Народе Український, і про яку так широко співає у своїх думах Незабутній Співець України, будуть міцною підставою, щоби зацвіла знова велика, богата Україна під захистом рідного Козацтва...

„Хай тіни великих предків наших дадуть всім нам міць і силу правдиво й чесно виконати те завдання, яке тепер стоїть перед Нами і Державою Українською.

„Дано року від Різдва Христового 1918, жовтня 16, в столичному місті Держави Української, Київі.

„Гетьман Всієї України та Військ Козацьких
Павло Скоропадський”.

Для всякого з того ясно, що гетьман відновляв Козаччину як найпевніше забороло української незалежності. Він бачив, що на зденаціоналізовані та збольшевичені міста не можна було числiti — ні на темне біdnіше селянство, збаламучене хлополапством большевиків та своїх есерів. І він бачив вірно — бо історія показала, куди довела Україну Директорія, що бажала спертись на збунтований черні. Ся чернь потягнула туди, куди тягla чернь за Виговського і Мазепи, себто до Москви (за пословицею: „де нас нема, там ліпше”). Натомісъ Гетьман ідучи слідами великих гетьманів, бажав спертись на свідому, козацьку верству, що мала бути українською державною міліцією.

Але соціалістичні противники гетьмана і цей розумний та патріотичний план зачислили до його смертельних гріхів. Українські соціалістичні і так звані „поступові” газети окричали цей план „реакційним”, „ворожим робочому народові” і т. д. Отцим соціалістичним недорікам дороші були інтереси міжнародного пролетаріату, аніж інтереси дійсного населення України і її найліпших клас, козацтва і селянства-господарів.

А однаке сьогодня кождий щирий Українець самостійник мусить лише жаліти, що гетьман не мав уже часу перевести цей здоровий план . Самі свої руїнники не дали доконати цего. І гетьмана завалили, і самі пропали, і Україну зруйнували....

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ А ГЕТЬМАН.

Коли говориться про військові формaciї на Україні за гетьмана, не можна поминути двох, що відіграли тоді свою роль. Це були Січові Стрільці, і організації російські, як „добровольці” і так званий „Особливий Корпус”.

Щодо Січових Стрільців, яких провідником був полковник Евген Коновалець, то пересічний читач мішає їх з Українськими Січовими Стрільцями. Тимчасом це були дві окремі воєнні формaciї, котрі щоправда вийшли з одного кореня, але не були одним. Старшою та матірною, сказати-б, формaciєю були Українські Січові Стрільці, зорганізовані в серпні, 1914 року, зараз після вибуху світової війни, з почину й заходами галицько-буковинської Української Національної Ради, тоді верховного політичного проводу Українців під Австрією.

Для керми справами тих стрільців У. Н. Рада створила тоді окреме тіло, так звану „Боєву Управу”, складену по частині з політичних провідників, як др. Кирило Трильовський (головний отаман Січей), др. Лонгин Цегельський (містоголова Соколів і рівночасно один з отаманів Січових), др. Володимир Старосольський (соціал. дем.), Андрій Жук (Союз Визволення України), а почасти з фахівців, як наприклад голова Соколів професор Іван Боберський.

У складі одного полку Українські Січові Стрільці оставали як окрема формaciя в австрійсько-угорській армії чотири роки з горою. Вони показалися знаменитою

боєвою частиною, зразу у партизанській та розвідній службі в Карпатах, а опісля в правильній війні, в окопах на фронті. Наскільки їх лави проріджувались, вони доповнялися все новими добровольцями, так, що стан одного полку був незмінний.

Коли австро-угорська армія окуповала південну Україну (1918, на весну), У. С. Стрільці, тоді під-командою архікнязя Вілгелма Габсбурга (Василя Вишневого), дійшли аж до Запорожжя. З причин непорозумінь які виходили між Німеччиною й Австрією через чутки про кандидатуру архікнязя Вілгелма до гетьманської булави, У. С. Стрільців в літі, 1918, відкликано з України і призначено їм тимчасовий побут в північній Буковині, де їх захопив розпад Австрії і проголошення Західної Української Держави.

Оце був властивий кінець окремого легіону У. С. Стрільців бо тепер вони увійшли в склад Західно-Української Армії, в якій відіграли безперечно свою роля. Зразу вони недописали, бо на кілька зазивів У. Н. Ради зволікали з появою у Львові. Прибули в кінці запізно, коли Поляки загніздилися вже у Львові. Тим самим завинили вони в утраті Львова Українцями. Але з другого боку це вони надали Галицькій Армії широкий ідейний розмах, воєнну бравуру, суцільність; дали їй відразу те що в арміях зветься „еспрі де кор”, а що так важне для моральної сили армії.

Їх ідейний вплив на формування Галицької Армії був національної ваги. І хоч технічними організаторами Галицької Армії були переважно придніпрянські штабовці, як генерал Омелянович-Павленко та полковник Мишковський (оба гетьманці!) — а також австрійські штабовці (генерили Курманович, Ціріц, Тарнавський, Микитка, Кравс і т. д.), то всетаки душу Галицької Армії уліпили Українські Січові Стрільці. Це їх велике історичне діло з яким вони перейдуть разом з трагічною епопеєю Галицької Армії в українську історію.

Та У. С. Стрільці мають ще один титул до історичної згадки. З них саме зродились і так звані Січові Стрільці

на Великій Україні; зразу—в 1917 році—яко гвардія У'кращини галицьких У. С. Стрільців, що у хвилині вибуху російської революції були в російськім полоні. Вони стали наче гвардією на яку спиралась У. Ц. Рада. Хоч вони переважно не годились на соціалістичні ідеї тієї Ради, але стояли вірно в її обороні, здавлювали російські збриви в самім Київі, давали їй охорону в її виході з Київа і її повороті, та держали опісля в послуху збольшевичний, жидівсько-обросійщений Київ.

Коли 29 квітня, 1918, проголошено гетьманщину, Січових Стрільців як окремий полк розвязано. Але замітне що з їх складу набрались ті частини, що охороняли особу і дворець гетьмана. Значить— їх вважали найпевнішими частинами і вони знову були родом гвардії—тепер гетьманської.

З кінцем серпня, 1918, між провідниками Січових Стрільців і гетьманом прийшло до порозуміння. Полковники Коновалець і Мельник та сотники Кучабський і Матчак явились у гетьмана і заявили іменем Січових Стрільців, що вони хотять служити Україні й гетьманові. Гетьман приняв ту заяву до відома і запорядив еформування полку Січових Стрільців. Місцем їх постою назначено Білу Церкву. Зроблено се тому, бо в Білій Церкві були величезні воєнні магазини. Гетьман — значить — давав сі магазини під охорону Січових Стрільців. Командантом став полковник Евген Коновалець.

Замітні були слова гетьмана коли він заявив, що вважає Січових Стрільців „одною з перших, справжніх, збройних, вповні боєздатних одиниць, на які можна буде напевно покладатися”, а даліше, коли він бажав Січовим Стрільцям щоби їх полк як найскорше „почав свою плодотворну працю коло зміцнення основ Української Держави.”

На жаль, Січові Стрільці (чи радше їх провідники) не дописали. Січові Стрільці були завзятими самостійниками. Гетьман це зізнав і **саме тому числив на їх підпертя**. Він творив їх полк назад у надії, що на них можна буде спертись у критичній моменті. Але коли прийшла критична хвиля, коли німецько-австрійська війська стали покидати Україну, з півдня наступали Аліянти, а з півночі більше-

вицька Москва — Січові Стрільці злучилися із соціалістичною Директорією. Тільки те дало укр. соціалістам спромогу повалити гетьмана, за чим пішла анархія по всій Україні.

ПРОМАХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ.

Оправдування цего вчинку Січових Стрільців тим, що гетьман „зломив присягу, бо проголосив федерацію з Росією”, отже що і Стрільці були цим звільнені від своєї присяги—не відержує критичного розгляду.

Перш усього треба все тяжити, що Винниченко і його товариші цебто Директорія, рішили повстання ще у вересні, майже два місяці перед проголошенням федерації. Тоді вже вони були в тайних переговорах з чужою, ворожою державою, цебто з Леніном і Раковським. Значить,

не гетьман зраджував Україну, а Винниченко і другі соціалісти. Винниченко явно (і наївно) признається до цого у своїм „Відроджені Нації”. Він самий видко не розуміє того що його порозуміння з Москвою проти гетьмана України, було зрадою України. Він, большевик по всій психології, вважає видко Леніна, що ішов походом на Україну, близьким собі як гетьмана України! Січові Стрільці — треба думати—були несвідомі тих зрадницьких коншахтів Винниченка і його товаришів з червоною Москвою. Інакше вони не були би далися збити з пантелику провокацією Директорії, але були би стали твердо при гетьмані України.

Коли Винниченко і його товариші потягли Коновалця і товаришів за собою, так в самій речі тягли їх за союзом та федерацією із червоною Москвою. Цого Січові Стрільці певно не думали, але поправді так воно було. Вони впали жертвою політичної незрілости і молодечої горячки та наївності, піддурені українськими соціалістами, вихованими в підпольній школі російських революціонерів, де царив підступ, хитрунство і лукавство.

Помилка Січових Стрільців небаром стала ясна. Україна попала в анархію, большевики залишили Україну, а Січові Стрільці—не маючи вже іншої дороги —разом з бл. п. Петлюрою опинились „на колесах”, а дальнє пішли на сторону Польщі; найшлися побіч тієї самої польської армії, що виперла Укр. Гал. Армію з Галичини, а вкінці за

дротами польських таборів смерти. Так пімстилась на них — і на Україні — їх історична помилка. вих Стрільців. Натомісъ вони висувають проти гетьмана

А шкода, велика шкода! Якби Січові Стрільці не були помогли повалити гетьмана, але навпаки стали твердо при нім проти большевицької навали, так історія України за останніх 15 літ не була би така сумна і трагічна як вона була і є сьогодня.

РОСІЙСЬКІ ФОРМАЦІЇ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНА.

Всякі противники гетьманщини — соціялісти і соціалістичним туманом замотиличені несоціялісти — з правила мовчки поминають, що гетьман бажав відбудувати українське козацтво та сформувати цілу бригаду Січових гармату важкого калібру закид, що він дозволив формувати на Україні полки російських добровольців і так званий „Особливий Корпус”.

З приводу тих формаций українська і неукраїнська соціялістична опозиція здіймала проти гетьмана раз-у-раз великий гвалт. Ставлено їх як доказ, що гетьман має крайно реакційні, монархістичні а то й всеросійські плани.

Тимчасом дозвіл гетьмана на організування російських „добровольців” на Україні був звичайним потягненням на політичній шахівниці, якого в подібних обставинах вжила би кожна влада всякої держави. Кидання колод під ноги ворожим сусідським урядам, давання захисту політичним втікачам із сусідніх, ворожих держав, дозвіл, а навіть поміч їх організуванню — це річ звичайна у міжнародній політиці. Чи не підpirала Франція втікачів з італійської, проти-фашистської опозиції? А чи не дала Чехо-Словаччина захисту нашим утікачам з під Польщі і большевії? Чи не давали Польща й Румунія хвилевої помочі Петлюрівцям? Чи не склонились і наші політичні емігранти в Німеччині? Це діється в мирних обставинах, між державами що не воюють проти себе. А коли приходить до міжнародних спорів, тоді ось такі групи вживається до ослаблення противника. В часі світової війни Австрія та Німеччина підpirали Пілсудського та Союз Визволення України, Українських Січових Стрільців, си-

ньожупанників і т. п. Це правило міжнародної гри, осла-
бити противника його власною опозицією.

Ось тусаму гру провадив і гетьман. На Україну втіка-
ли перед большевиками десятки тисяч російських вій-
ськових людей, головно офіцірів. Вони накопичувались у
Київі, Харкові, Катеринославі і т. д., тисячними громадами
що ставали небезпечні для самої України. Вони закла-
дали на Україні тайні, всеросійські організації, небезпечні
для України. Їх провідники мали звязки з Німцями та ін-
тригували проти гетьмана, представляючи Німцям, що за-
місць будувати з тяжким трудом самостійну Україну кра-
ще і лекше відбудувати „одну неділому Росію”. Про це
рассказують ясно у своїх споминах генерали Краснов і
Денікін, котрі не щадять їдкої сили проти гетьмана (в
тім вони погоджуються з нашими соціалістами!). Про
це є також німецькі рапорти.

Вигнати тих втікачів з України не було як ані куди.
Відставити тисячі їх до большевії на неминучу смерть бу-
лоби варварством і зробилоби їх товаришів, розсіяних
по Україні, смертельними ворогами України. А інші зе-
млі були для них замкнені через світову війну яка ще то-
ді велася.

Оставалось одно. Якось вдергати надзір над ними
та поволі витранспортувати їх поза межі України. Саме
з цих причин гетьман дозволив організувати тих „добро-
вольців”. Установлено збірні станиці по великих горо-
дах, де бувши російські військові мали обовязково реє-
струватись. Осьтак держано їх під наглядом. Дано їм
навіть касарні, де вони мали жити і де легко було нагля-
дати їх. А як уже назбирався їх полк, тоді відставлюва-
ли їх залізницею поза східні межі України, до доброволь-
ської, російської армії (так зван. Южної Армії) під коман-
дою генерала Алексєєва, що над долішньою Волгою
воював проти большевиків.

В той спосіб гетьман збувався тих непрошених і не-
безпечних гостей з України. Рівночасно причиняв клопо-
тів большевицькій Москві, бо скріпляв її ворогів. А вкін-
ці приневолював російських монархістів дбати о ласку
України. З якогонебудь боку взяти, була це з україн-
ського державного погляду політика розумна.

Тому справді тяжко зрозуміти, чому українські соціялісти, противники гетьмана, так викрикували на ней. Дається це пояснити лише тим, що українські соціялісти дивились на політику гетьмана не з українського державного становища, але з **партийного, соціалістичного**, не національного становища. Українські соціялісти та радикальні демократи — свідомо чи несвідомо — були в сути речі кепською, слабою відміною російських большевиків, жовто-синьо-червоними „товаришами” Москви. Коли ж гетьман — дозволяючи добровольцям організуватись — помагав через те консервативним Москалям проти червоних Москалів, симпатії українських „товаришів” були мимохіть по стороні „товаришів” з Москви.

То не українство говорило і говорить з українських соціялістів, коли вони лають гетьмана задля російських добровольців. Це говорить з них їх соціалізм, їх „інтернаціональна” солідарність з „товаришами”, їх власний, туманий, неосвідомлений ясно **большевизм**.

Українські соціялісти закидують гетьманові симпатії до російських монархістів, між тим як самі вони були симпатиками (і союзниками!) російських большевиків. Але ріжниця була та, що монархісти тоді були слабосилі, коли большевики мали Москву і Росію в руках та були далеко сильніші. Підпираючи монархістів проти Москви, гетьман цим слабив Москву, що було в інтересі України. Натомісъ солідаризуючись — свідомо з партійного егоїзму, чи несвідомо, з політичної глупоти — з червоною Москвою проти гетьмана, українські соціялісти гатили воду якраз на московські лотоки.

Окремою формациєю, подібною до добровольської або „Южної Армії”, був так званий „Особливий Корпус” також складений з офіцерів бувшої російської армії. Тільки була ту та ріжниця, що верховну команду „Особливого Корпусу” задержав сам гетьман, а дійсним командантом корпуса був Кавказець, генерал Ерістов, особистий прихильник гетьмана та приклонник української держави. Той корпус формували з таких російських старшин — Москалів і не-москалів, що не були ворожі Україні. Установлено той корпус на пограничі України з Московщиною в північній Харківщині та Курщині, із завданням

„боротися проти анархії у граничній полосі” (цебто проти большевизму). Політика гетьмана у творені такого корпусу була, мати під своїм впливом частину російської армії, щоби вразі потреби вигравати її чи то проти большевиків чи то проти Алексєєва й Денікіна.

Але українські соціалісти, засліплени вузкою партійною політикою, знову добачили в тім лише „реставраційні, монархічні змагання”. Багато ясніше розуміли це діло російські, монархістичні генерали, коли генерал Келлер, дня 8 жовтня, 1918, писав до донського отамана генерала Краснова, таке:

„Скоропадський повідімому предполагает ввесті всіх в заблужденіе; намеривається сформіровать под відом руської армії—українську, отнюдь не монархічну, с єдиною цілью охорони северних граніц України от большевіков, предвкушай прелесті своєго короновання на престол українського королевства”...

Значить: російські монархісти краще вгадували, куди веде політика гетьмана, аніж українські, соціалістичні недоріки та всякі українські баламутні голови.

Формації добровольців та „Особливого Корпуса” треба вважати доказом широкозакроеної та далекоглядної політики.

Гетьман — видко — глядів у будуччину та бажав мати на випадок упадку большевиків вплив на реставраційні події в Росії. З українського, державного становища було це розумне і доцільне. Але це не могло поміститись в головах українських соціалістів, що не вміли піднятись понад партійний спосіб думання, та не розуміли державної політики.

СПРАВЖНІЙ ДЕРЖАВОТВОРЕНЦЬ.

Можнаби ще багато більше розповісти про коротке а так богате у державно-творчі заходи гетьманування Павла Скоропадського. Без сумніву, його влада, як все що людське на цім світі, не була без деяких помилок та промахів. Але вони були дрібні, малозначні та зникаючі в прирівнані до того, що позитивного, доброго, корисного та державно - творчого доконав гетьман і встановлений ним уряд. Коли зважити короткий час його правління — від 29 квітня до 15 листопада, 1918, цебто лише

шість і пів місяця! — то треба дивуватись на його видатність, всесторонність, систематичну плановість та невисипчу енергійність. Коли взяти на увагу важкі, дуже важкі обставини, серед яких він правив, так всякого мусить застановити його політичний тakt і розум; як і його громадянське мужество та самовідречення.

Як подумаємо про особисту небезпеку його позиції серед розбурханих хвиль анархії, не можемо відмовити йому неустрошимості. А переглядаючи всі його заяви, акти, діла та плани як гетьмана і розбираючи їх мотиви, мусимо з пошаною поставитись до його ідейності, патріотизму та широї, горячої любови до України.

Оцей наш осуд, подиктований повною безсторонністю та безпартійною безпристрастністю, певно стрінеться із запереченням всяких наших соціалістів, радикалів та в демагогічнім тумані вихованих „поступових” крикунів. Богато з них ділають у добрій вірі, бо не знають правдивих фактів з недавного минулого, а вірять в тенденційні клевети та перекручування правди.

Богато щиріх людей — в Галичині, на еміграції в Європі і в Америці — що не мали самі нагоди приглянутися правлінню гетьмана та що черпають свій суд з того затроєнного жерела брехливої та лукавої публіцистики, виробило собі в добрій вірі цілком невірний і несправедливий суд про гетьмана і його управу. Вони беруть за зле гетьманові, що він повалив У. Ц. Раду та стримав „соціалістичну революцію” на Україні. Вони мішають соціальний переворот з національно-політичним та переочують, що з національно-політичного погляду гетьман був далеко більшим українським державником та серіознішим державним будівником аніж У. Ц. Рада або Директорія. Отці в першім ряді пробували (і то нездарно!) переводити соціалістичні досвіди, а творення української держави було для них другорядним, побічним ділом. Він-же всю енергію сконцентрував на будування української держави як такої.

І справді — час гетьманщини Павла Скоропадського був одиноким часом за української революції від 1917 до 1921 року, коли дійсно існувала українська держава і коли справді будовано її.

Це мусяť признати і противники гетьмана. Як вони хотять сказати правду, так мусяť признати, що якби обмежитись лише на час У.Ц. Ради або Директорії, то мало що реального осталось би з української державності. Майже все, що було реальне, що існувало дійсно і накладало печатку української державности на той період української історії—є звязане з гетьманщиною і з іменем Павла Скоропадського.

Забираючи владу у свої руки та виконуючи її через пів року, гетьман справді створив історію української державо-творчості. Бо те, що було за У. Ц. Ради, а потім за Директорії, то була не державна творчість, але соціалістична авантюра. Так і вірно, назавав її на бенкеті Директорії у Київі небіщик Микита Шаповал, самий соціаліст-революціонер анархічно-большевицького типу, що найкраще персоніфікував переворотово-авантурничого духа тих груп, що творили У. Ц. Раду й Директорію.

Як сказано, треба дивуватись на конструктивну, державно-творчу плодючість гетьманської управи. Не зажаючи на всі закиди соціалістів, закиди часто подиктовані злобою людей відігнаних від посад і влади, треба признати, що гетьман вмів добирати своїх міністрів і вмів уживати для будови української держави всяких людей. Вибір наприклад Лизогуба на прем'єра, Дорошенка, Василенка, Ржепецького, Рогози і т. д., вказує на знання людей і їх спосібностей. Дібрати правління України не було легко. Соціалістів гетьман не міг покликати, бо їх програма розходилася з його цілями. Загал консервативних кругів на Україні був знову російсько - централістичний. Оставали до вибору лише чисельно обмежені гурти чи радше гуртки українських консерватистів чи поміркованих лібералів або тих не-українців, що сяк-так симпатично ставились до будовання української держави.

Творча діяльність гетьмана обіймала всі ділянки державного та народнього життя — від заграницької політики й армії до української опери чи мистецтва, від адміністрації чи земельної реформи до українського шкільництва, загальної українізації чи українізації церкви. Це була дійсно величеська історична творчість. Вона й лиши-

ла свої глибокі сліди, з котрими і большевики опісля мусіли числитися.

Це факт, що навіть ім'я „Україна” було спопуляризоване саме і головно за гетьмана, коли то і всякі бувши царські чиновники мусіли вживати і з уряду популяризувати його.

ПОМИЛКИ ГЕТЬМАНА.

Як сказано, є і помилки в діяльності гетьмана Павла Скоропадського. Противники гетьмана вкажуть зараз із злорадною злобою на федераційну заяву з 15 листопада, 1918. Тимчасом для нас це не головна помилка гетьмана. В тих обставинах, в які тоді поставлено гетьмана Павла Скоропадського, і геній стративби орієнтацію та не знавби, чого хапатися. Замісць просто зрезигнувати і тим — вигідно для себе — перекинути всю відповідальність за долю України на соціалістичних руйнників, гетьман не покидав позиції. Навпаки, він сміливо пробував ратувати, що можна, цебто бодай **принцип державності України** — хочби у федерації, як годі було інакше. Гетьман був практичним творцем державності України, а не писав теоретично-політичного твору чи теоретичних програм як „наші соціалісти”. І тому для нього своя держава, хочби у фікційній федерації, представляла всетаки практичну, національну вартість. Тому і не є ця тактична помилка гетьмана так велика, як це роздувають соціалісти, самі налогові федераційники.

З нашого становища — цебто із становища творення і вдержання української держави — головною помилкою гетьмана була його терпеливість та уступчивість супроти україн. руйнників, його культурні засоби політичної боротьби супроти некультурних гайдамаків, його лібералізм супроти людей, на яких треба було строгого, безпощащаного закона і кари. Всякі невідповідальні руйнники швидко свобідно по Україні за його влади та бурили маси проти гетьмана; клеветали його; обріхували; демагогували; ширili анархію. По газетах писали підбурюючі статті, тенденційні дописи, містили руйнницькі заклики. А гетьман все те терпів, бо то „свої люди” витворювали, бо його гуманні ідеї не дозволявали йому веліти поставити сього чи того пронозу „под стінку.” Оце була головна

помилка гетьмана, яка повалила його владу — а за тим і Україну. Якби гетьман справді був „тираном”, як його пятнували ті руйники, та якби він зробив був їх нешкідними, наповнивши чими тюрми, то не булоби кому зачинати повстання проти нього. Навпаки — анархічні елементи були присіли і були набрали респекту перед маєстатом Української Держави.

ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ.

Та якіби його там помилки не були, гетьман Павло Скоропадський перейде в історію як один з вірних, щиріх та визначних синів України, як спосібний творець української держави у важких, критичних обставинах, як патріот великого самовідречення, відваги та ідейності. Що його тепер ще лають і клевечуть засліплени або баламутні голови — це нічого не доказує. І Виговського і Мазепу, двох найбільших українських державників у минулому, лаяли малошо не одноголосно і сучасники іх і навіть визначні українські історики. Вистане лише прочитати, що Костомарів або Грушевський пишуть про Мазепу. А однаке для кожного українського державника вони — побіч Хмельницького — два найбільші гетьмани України. І з Павлом Скоропадським подібна справа. Його лають партійні противники та лають його в імя їх партійних інтересів. Але для кожного серіозного українського державника він остане заслуженим державним творцем і керманичем-правителем України. І як такий перейде він в історію нашої нації.

Колись Тарас Шевченко пророочно співав:

А в степах України
Дай то, Боже милий—
Блісне булава...

Так і сталося. Пророцтво і молитва сповнились, бодай на короткий час. Сповнились на наших очах в лиці Павла Скоропадського, Гетьмана Всієї України. Лише що „свої свого не познаша”, бо республикансько-соціялістична полуда закрила їх очі.

Оце треба було для історичної правди та для науки українській громаді сказати в 15-ті роковини нової Гетьманщини.

—КІНЕЦЬ—

УКАЇМАНІЯ РЕПУБЛІКИ МОЛОДІ
ВІДМІННОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО УКЛАДУ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕПУБЛІКИ